

Kik az „Isten fiai”?

Az 1Mózes 6:2,4 ókori exegézise

NEF 624

Lezárás dátuma: 2014.11.06

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	5
BEVEZETÉS	6
1. AZ ŐSI ZSIDÓ ÉRTELMEZÉS.....	7
1.1. RABBINIKUS MEGKÖZELÍTÉSEK.....	7
1.1.1 TARGUMOK.....	7
1.1.2. GENEZIS RABBA	7
1.1.3. BABILONI TALMUD.....	9
1.2. PSZEUDEPIGRÁFIÁK, APOKRIFEK ÉS EGYÉB FORRÁSOK.....	10
1.2.1. ÉNOK KÖNYVE.....	10
1.2.2. JUBILEUMOK KÖNYVE.....	14
1.2.3. BÁRUK ELSŐ KÖNYVE.....	16
1.2.4. BÁRUK MÁSODIK KÖNYVE	16
1.2.5. BÁRUK HARMADIK KÖNYVE	17
1.2.6. MAKKABEUSOK HARMADIK KÖNYVE.....	17
1.2.7. SIRÁK FIA KÖNYVE	17
1.2.8. JÁSÁR KÖNYVE.....	18
1.2.9. ÉNOK MÁSODIK KÖNYVE.....	18
1.3. SEPTUAGINTA.....	19
1.4. QUMRÁNI TÖREDÉKEK	20
1.4.1. GENEZIS APOCRYPHON	20
1.4.2. DAMASZKUSZI IRAT	20
1.5. ALEXANDRIAI PHILÓN.....	21
1.6. PSZEUDO-PHILÓN	22
1.7. JOSEPHUS FLAVIUS.....	23
2. AZ ÚJSZÖVETSÉGI ÉS A KERESZTÉNY ÉRTELMEZÉSEK.....	24
2.1. ÚJSZÖVETSÉGI ÉRTELMEZÉSEK.....	24
2.1.1. JÚDÁS APOSTOL LEVELE.....	24
2.1.2. PÉTER APOSTOL MÁSODIK LEVELE	25
2.1.3. EGYÉB ÖSSZEFÜGGÉSEK	26
2.2. KORAI KERESZTÉNY FELFOGÁS.....	27

2.2.1. SZENT JUSZTINOSZ	27
2.2.2. TATIANOSZ	29
2.2.3. SZENT IRÉNEUSZ	30
2.2.4. ATHÉNI SZENT ATHÉNAGORASZ	31
2.2.5. ALEXANDRIAI KELEMEN.....	31
2.2.6. TERTULLIÁNUSZ	32
2.2.7. ÓRIGENÉSZ	33
2.2.8. LACTANTIUS	35
2.2.9. COMMODIANUS	36
2.2.10. KAISZEREIAI EUSZÉBIOSZ	37
2.2.11. SZENT AMBRUS.....	37
2.2.12. SZENT JEROMOS	38
2.2.13. SULPICIUS SEVERUS	38
2.3. KÉSŐI KERESZTÉNY FELFOGÁS.....	39
2.3.1. JULIUS AFRICANUS.....	39
2.3.2. SZÍR SZENT EFRÉM	40
2.3.3. ARANYSZÁJÚ SZENT JÁNOS	43
2.3.4. SZENT ÁGOSTON	45
KONKLÚZIÓ.....	48
FELHASZNÁLT IRODALOM	49

„És láták az **Istennek fiai** az emberek leányait, hogy szépek azok, és vevének magoknak feleségeket mind azok közül, kiket megkedvelnek vala.”
1Mózes 6:2¹

„Az óriások valának a földön abban az időben, sőt még azután is, mikor az Isten fiai bemenének az emberek leányaihoz, és azok gyermekeket szülének nékik. Ezek ama hatalmasok, kik eleitől fogva híres-neves emberek voltak.”
1Mózes 6:4

¹ Itt is, és a későbbiekben is ezt a bibliafordítást használom;: *Szent Biblia*. A magyar nyelv szabályait figyelembe vevő, részben átdolgozott kiadás. Ford.: Károli Gáspár. Budapest, Patmos, 2012.
Kivétel azoknál a könyveknél, amelyek csak a katolikus Bibliában találhatók meg.

ELŐSZÓ

A dolgozat témájául választott igerész akkor keltette fel az érdeklődésemet, amikor Jézus utolsó időkkel kapcsolatos tanításait olvasva elgondolkodtam azon, hogy vajon a „*Noé napjaiban*” történt események több mindent foglaltak-e magukban egyszerű étkezésnél és házassági hajlandóságnál. Hiszen a *Biblia* ezen leírása az egyik legdrámaibb eseményt előzi meg, amely során Isten haragjában és bánatában kis híján az egész civilizációnak, s magának az emberiség történelmének is véget vetett a mindent elborító vízözön által. Az ítéletet megelőző jelenségek vizsgálatakor bukkantam ezen a milleneumokon átívelő vita tárgyát képező kérdésre, hogy vajon kik az „*Isten fiai*”?

Hosszas kutatást követően három fő interpretációt vizsgáltam meg. Az egyik oldalon a rabbinikus álláspont szerint, ezek a lények uralkodók és magasabb pozícióban levő emberek voltak. A másik oldalon, a modern korban leginkább népszerű és elterjedt felfogás alapján, Séth leszármazottaival kell azonosítanunk az istenfiaikat. A legősibb és az ókorban leginkább elfogadott értelmezés szerint pedig természetfeletti lények szálltak le az égből, hogy kapcsolatot létesítsenek az emberek lányaival.

A jelen dolgozat célja az, hogy az eredeti szöveget vizsgáló ókori írók, filozófusok, exegéták és egyházatyák vélekedéseiből egyértelműen nyilvánvalóvá váljon az olvasó számára, hogy a leginkább elfogadhatóbb magyarázat az eseményekre, hogy az angyalok lejöttek a földre és egy hibrid fajt hoztak létre, hogy bűnbe vezetve az embereket, elérjék azoknak pusztulását.

A vizsgálatom során alapul a *Szent Bibliát* használom, amelyet a hitem alapján abszolút igaznak és isteni ihletettségűnek tekintek, mely tényrt figyelmen kívül hagyni nem tudom és nem is kívánom. A *Biblián* kívüli forrásokat mindig ezzel az ősforrással vetem össze, és az alapján ítélem meg hitelességét és megalapozottságát.

A forrásanyagok sorrendjénél nem törekedtem a feltétlen kronológiai sorrendre, sokkal inkább a különböző értelmezések elkülönítésére, azokat jelentőség és általános időrendi egymásutániségbe felállítva. A dolgozatnak nem célja az írárok szerzőiségének és keletkezési idejének a vitáit eldönteni.

A dolgozatban megjelenik másik szálként az Újszövetségben is többször előforduló tisztátalan szellemek, más néven démonok eredete is. A keresztény irányzatok többsége elfogadja a démonok létezését, azonban az eredetüket övezően az explicit kinyilatkoztatás hiányában számtalan értelmezés született. A kutatásunk során azonban egy lehetséges eredet-történetet is vizsgálunk, amely szorosan összeköthető az „*Isten fiai*”-nak a tetteivel.

BEVEZETÉS

Mielőtt sorra megvizsgálánk, hogy a vizsgált igeszakaszt miként értelmezték az ókor nagy tudósai és bibliakutatói, nézzük meg, hogy mit érthetünk meg magából az eredeti héber szöveg nyelvtani és exegetikai vizsgálatából.

Az „*Isten fia*”-nak fordított *bōné háElohim* (בְּנֵי־הָאֱלֹהִים)² héber kifejezés az 1Mózes 6. fejezetén kívül csak a Jób könyvében fordul elő ebben a formában.³ Ott egyértelműen Isten szent angyalaival azonosítható a kifejezés, akik Isten elé járulnak, hogy hódolatukat kifejezzék. Köztük jön el a Sátán, hogy Jób istenfélő mívoltát kétségbe vonja. A harmincnyolcadik fejezetben pedig azokkal a lényekkel azonosítja, akik örvendeztek, mikor Isten megteremtette az embert. Az a tény, hogy az újjászületés és a megváltás eredményeképpen az istenfélő emberek Isten fiaivá válnak, újszövetségi kijelentés, így nem igazán vehető figyelembe az ószövetségi versek vizsgálatakor.

Az istenfiak és emberek házasságából született „óriások”-at az eredetiben a *nefilim* (נְפִלִים) héber kifejezés jelöli, amely mindössze két helyen fordul elő a *Bibliában*. Az általunk vizsgált verseken kívül az Ígélet földjének a kikémlelésekor is szerepel,⁴ amikor a kémek a föld óriás termetű lakosait ezekkel a *nefilimekkel*⁵ azonosítják. A *nefilim* (נְפִלִים) szó etimológiája alapján, a kifejezés a *bukás*, *esés*, *alászállás* jelentésekkel bír. Az a tény, hogy a kémlelésnél is szerepel ez a héber szó, azt bizonyítja, hogy az özönvíz után is éltek a földön *nefilimek*, illetve azoknak a leszármazottai. Valószínűleg erre utalhat a „*sőt még azután is*” rövid megjegyzés az általunk vizsgált versben.

Az vízözön ítéletének leírását követő történetekben több helyen is szerepelnek óriás törzsek és egyedek. A Biblia *anákoknak*, *zuzeusoknak*, *zanzummoknak*, *emeusoknak*, *avveusoknak* is nevezi őket, a gyűjtő elnevezésük pedig a *refaim* (רִפְאִים), amely magát az óriás fajt jelöli. Etimológiailag visszavezethető két jelentésárnyalatra is – a *gyógyulást*, illetve a *lesüllyedést*, *ernyedtséget* jelentő héber kifejezésre, amelyből származik Károlinak az „*élet nélkül valók*” és „*árnyak*” magyar fordításai is. Ennek a kifejezésnek az előfordulásai a démonok eredetének a vizsgálata kapcsán bírhatnak nagy jelentőséggel.

Ezeket a lényeket a negyedik versszak „*hatalmasok*”-nak mondja, amely az eredetiben a *gibbór* (גִּבּוֹר), amely nagy erejű és hatalmú hőst, vitézt jelent. Ezt a Biblia viszont nem csak ezekre a hibrid lényekre használja, hanem Istenre, az angyalaira, Izrael vitézeire is.

² Az görög és héber szavak átírásait a *Felhasznált irodalomban* külön jelzett könyvekből vettem.

³ Jób 1:6; 2:1; 38:7

⁴ 4Mózes 13:33

⁵ Annak ellenére, hogy a *nefilim* (נְפִלִים) héber kifejezés, már önmagában többesszámban szerepel, én mégis a magyar nyelvben használatos többesszámot is hozzáveszem, mivel a köztudatban is ez az elterjedt.

1. AZ ŐSI ZSIDÓ ÉRTELMEZÉS

1.1. RABBINIKUS MEGKÖZELÍTÉSEK

1.1.1 TARGUMOK

A héber *Biblia* arámi fordításai az egyik legrégebbi forrásanyagok a kutatásunk szempontjából. Az ősi rabbinikus álláspontot a *Targumokból* ismerhetjük meg az istenfiak értelmezésével kapcsolatban.

A *Targum Onkelosz*, amely a judaizmus által elfogadott hivatalos fordítás, nem igazán egészíti ki az 1Mózes leírásait, mindössze annyit tesz, hogy az „*Isten fiai*” kifejezést „*hatalmasok fiai*” -nak fordítja, amiben a rabbinikus hagyományt fedezhetjük fel, akik az istenfiakat felsőbb rendű, magas pozíciójú emberekkel azonosították. Ez a forrás a második századból származhat, és úgy tűnik összefüggésbe hozható Aquila görög fordításával.⁶

Ugyanilyen fordítást találhatunk a *Targum Neofiti*-ben is, amely az egyik legnagyobb terjedelmű és leginkább épségben maradt targum. Habár a forrásszöveg a tizenhatodik századból származik, a tartalmának a keletkezését az első és negyedik század közé datálják. Ebben „*bírák fiai*”-nak fordítják a szóban forgó szakaszt, míg a nefilimeket pedig a „*harcos*” kifejezéssel, amelyhez rendkívüli képességeket is kötnek. A marginális jegyzetekben viszont az „*angyalok fiai*” kiegészítés szerepel, ami pedig egyértelműen természetfeletti értelmezést támaszta alá.⁷

Az egyik legérdekesebb targum pedig a Pszeudo Jonathán nevével fémjelzett, mivel ő említést tesz az *Énok könyvében* található angyalok nevééről, Semjázáról és Uzzielről:

„*Semjája és Uzziel, akik leestek a mennyből, a földön voltak azokban a napokban, és azután is, miután a Hatalmas fiai bementek az emberek lányaihoz, és azok szültek nekik, ez azok, akiket a világ embereinek, nevezetes embereknek hívnak.*”⁸

Jonathán azt is megjegyzi, hogy a nők, akiket a „*hatalmasok fiai*” megláttak, ki voltak festve és a hajuk is ki volt csinosítva, ami közrejátszott azoknak a bukásában.

1.1.2. GENEZIS RABBA

A rabbik írásmagyarázatának gyűjteményében, a *Midrásban* is számos kommentárt és értelmezést olvashatunk az istenfiak tetteivel kapcsolatban. Az 1Mózes hatodik fejezetéhez

⁶ Newman, Robert C. *The Ancient Exegesis of Genesis 6:2, 4*. Grace Theological Journal 5.1 (1984) 25 o. In.: http://faculty.gordon.edu/hu/bi/ted_hildebrandt/otesources/01-genesis/text/articles-books/newman-gen6-gtj-1984.htm Elérés: 2014.11.09. 23:30

⁷ Newman, Robert C. *The Ancient Exegesis of Genesis 6:2, 4*

⁸ Etheridge, J. W.: *The Targums of Onkelos and Jonathan Ben Uzziel On the Pentateuch With The Fragments of the Jerusalem Targum From the Chaldee*, 1862. Section 1. Berashith. VI. In.: <http://targum.info/targumic-texts/pentateuchal-targumim/> Elérés: 2014.11.09. 23:30 – Az angol nyelvű forrásanyagok többségét magam fordítottam.

több rabbi is különböző kommentárokat fűzött hozzá. A legmarkánsabb véleményt az „Isten fiaí” kifejezéssel kapcsolatban Simeon bar Jocháj fogalmazta meg, aki szerint „nemesek fiaí”-nak kell mondani, és mindenkit, aki mégis Isten fiainak mondja a versben szereplőket, azt nemes egyszerűséggel megátkozta.

Joggal merül fel az olvasóban tehát az a kérdés, hogy a Szentírás akkor mégis miért hívja őket Isten fiainak? Rabbi Hanina és Rés Lákis szerint azért, mivel nagyon hosszú ideig probléma és szenvedés nélkül éltek, így isteneknek hitték őket.

Az emberek lányaira használt „szépek” jelző az eredetiben ugyan *tovat* (תוֹת), Rabbi Judan szerint azonban *tovat*-ot kell olvasni, ami arra utal, hogy volt egy olyan szokás, mely szerint a menyasszony az esküvő előtt elkészítette magát gyönyörűen a vőlegényének, mégis először a nemesek vezetőjének volt joga, hogy vele háljon. A rabbi szerint több felé is irányult ez a szexuális érdeklődés, egyrészt a „szépek” jelző azt mutatja, hogy szüzek voltak, másrészt a „feleséget vettek” kifejezés pedig házasszonyokra vonatkozik. Az „akit csak megkedveltek” pedig egyenesen arra vezethető le, hogy a közösülés nem csak nőkkel, hanem férfiakkal és állatokkal is megtörtént.

Rabbi Huna, Rabbi József nevében ezt mondta:

„Az özönvíz generációja el lett törölve a földről, amely a homoszexualitást és bestialitást dicsőítő dalokat szerzett.”⁹

A lábjegyzetben található információk szerint, „lakodalmi dalok” helyett mást is olvashatunk. A héber szövegnek megfelelően van utalás arra, hogy ezeket a tetteket leírták, vagy, hogy teljes mértékben legalizálták ezeket a cselekedeteket.

A nefilimokkal kapcsolatosan is hosszabb leírást találhatunk a *Midrás*ban. Elsőként felsorolja azt a hét elnevezést, amellyel ezeket a leszármazottakat illeték, majd ezeket sorban el is kezdik megmagyarázni. Az *Emim* nevet azért kapták, mert mindenkire félelmet hoztak. A *Refaim* nevet pedig azért, mert akárki csak látta őket, elolvadt, mint a viasz. Rabbi Abba szerint a *Gibborim* kifejezés összeköthető azzal, hogy – állítása szerint – „mindegyiknek a combcsontja 18 könyök hosszúságú volt.”¹⁰ Ez némileg a rabbinikus felfogástól eltérő, angyali interpretációt sejtet, hiszen ekkora magasságokról főként az Énok könyve, illetve a Jubileumok könyve tudósít. A *Zanzummim* jelzőt pedig azért kapták, mert „a háború művészetének legnagyobb mesterei voltak”¹¹, mondta Rabbi József ben Rabbi Hamima. A rabbik értelmezése szerint az *Anakim* –ot a nyakukon hordott rengeteg láncról kapták, míg az

⁹ *Midrash Rabbah*. Volume 1. Genesis Rabbah. Trans.: Rabbi dr. H. Freedman, b.a., Ph.D., Hertford, Stephen Austin and Sons, Ltd., 1961. *Genesis Rabbah*. XXVI. 5. In.: <https://archive.org/details/RabbaGenesis> Elérés: 2014.11.09. 23:35

¹⁰ *Genesis Rabbah*. XXVI. 7.

¹¹ *Genesis Rabbah*. XXVI. 7.

Avviim-ot pedig azért, mert ők döntötték romba a világot. Rabbi Aha szerint ezeknek az anákoknak a nyaka elérte a Napot, és képesek voltak esőt parancsolni az égből. Ez a feltételezés ugyancsak az természetfeletti lények interpretációjára utal. Általánosságban a *Nefilim* nevet pedig azért használják rájuk, mert ők buktatták el a világot, ahogyan ők is elbuktak a világ által, valamint „*torzszülöttekkel töltötték meg a világot az erkölcstelenségük által*”¹².

Jogosan merült fel bennük az a kérdés is, hogy miért szerepel a „*sőt még azután is*” ún. időhatározó a leírásokban? Júda ben Rabbi szerint azért, mert a később generációk nem tanultak a korábbiak hibáiból. Fűznek néhány kommentárt ahhoz is, hogy miért nevezik őket „*híres-neves*” embereknek, de maguknak a lényeknek az eredetéhez egyik rabbi sem kapcsolja az okát, hacsaknem Rabbi Aha, aki szerint azért lettek így nevezve, mert alacsony rangból származtak, mégis pusztulásba vezették a világot.

1.1.3. BABILONI TALMUD

A rabbinikus körökből származó szellemi, etikai, történelmi és jogi hagyományait és tanításait összegyűjtő terjedelmes műben is több helyen találkozhatunk az özönvizet megelőző eseményekkel.

A második rendben, azaz az ünnepekről szóló részben,¹³ éppen az engesztelés napjára vonatkozó tanítások egyik értelmezésében mondja az egy rabbi, a *Genesis Rabba* egyik idézetével összhangban, hogy az anákok nyaka a Napig felért, és annak korongja, mintegy nyakláncként vette körbe a nyakukat. Egy későbbi szakaszban pedig, ahol a pusztaságba kiküldött kecskének az esetét magyarázzák, az egyik rabbi véleménye szerint a kecske Uzza (ez vélhetően Semjáza) és Azázel ügye miatt lett Azázelnek küldve a pusztába.

A negyedik rendben, amelyben a kártételekkel foglalkoznak, a törvényszékek fejezetéhez fűzött gemarában találunk arra utalást,¹⁴ hogy az özönvíz azok miatt jött a földre, akik feleséget választottak maguknak, mert engedtek a szemük kapzsiságának. Rabbi Józé szerint ahogyan a szemből a könny kicsordul, úgy törtek fel a mélység forrásai is. Rabbi Johanán is ezt erősíti meg, miszerint amennyire súlyos volt a bűnük, annyira mélyről törtek fel ezek a források is.¹⁵ Johanán szerint az a szakasz, hogy „*minden test megrontotta az útját*” arra vonatkozik, hogy az emberek az állatokkal és a fenevadakkal is közösültek.

¹² *Genesis Rabbah. XXVI. 7.*

¹³ *Contents of Soncino Babylonian Talmud.* (Tran.: Rabbi dr. I. Epstein., B.A., Ph.D., D. Lit.), bYoma 10a, 67b. In.: <http://www.come-and-hear.com/tcontents.html> Elérés: 2014.11.09. 23:35

¹⁴ bSanhedrin 108a.

¹⁵ A kereszténység elleni polémiájában Kelszosz is hivatkozik erre az állításra. Órigenész ezt cáfolja a Kelszosz ellen című művében, hiszen az egyház olyan sosem állított, hogy „*az óriások könnyei táplálják a forrásokat*”.

A hatodik rendben is találunk egy érdekes említést Szihónnal és Óggal összefüggésben.¹⁶ Ez a rend a tisztulásról, a fejezet pedig a menstruációról szól, amelyben egy kommentárban olyan leírást találunk, hogy a két említett király annak az Ahijának volt a fia, aki magától Semjázától származott. Rabbi Johanán szerint ez úgy lehetséges, hogy Óg megmenekült az özönvíz generációjának sorsától.

Nyilvánvalóan ezek az utalások részben saját egyéneknek az értelmezései, és önálló gondolatmenetei, melyek közül találunk mesebeli elemeket is, másrészt azonban – különösen az angyali nevek említésével – tetten érhetjük az *Énok könyvének* rabbinikus irodalomra gyakorolt hatását is. Tehát egyértelműen állíthatjuk, hogy későbbi évszázadokban kialakuló emberi azonosítást támogató rabbinikus felfogás nem volt kizárólagos a zsidóság körében, hiszen számos tanító és rabbi is hivatkozik az angyali interpretációra.

1.2. PSZEUDEPIGRÁFIÁK, APOKRIFEK ÉS EGYÉB FORRÁSOK

1.2.1. ÉNOK KÖNYVE

A bibliai Énok nevével fémjelzett ősi zsidó írás a leginkább meghatározó írás a *Biblián* kívül, amely foglalkozik az özönvíz előtti bukás részleteivel. Jelentőségét az is bizonyítja, hogy a legtöbb zsidó és keresztény tudós és bibliakutató teológus interpretációján érezhető a mű hatása.

A legtöbb kutató szerint a könyv legkorábbi részei az i.e.-i harmadik századból, míg a legkésőbbi szakaszok az i.sz.-i első századból származnak. Teljes egészében csak az etióp fordítása maradt fent, de találtak töredékeket görög, arámi és latin nyelven is. A Qumráni felfedezések során feltárt leletek azt bizonyítják, hogy a mű eredetileg arámi nyelven íródhatott.

Az *Énok könyvét* a legtöbb keresztény felekezet ugyan kanonikusnak és ihletettnek nem fogadja el, de teológiai és történelmi jelentőséget azonban tulajdonít neki. Egyedül az Etióp és az Eritreai Ortodox Egyház fogadta el kanonikusnak. A zsidó tanítók elsősorban a Tórából kölcsönzött hagyományok és a lázadó angyalok története miatt utasították el, míg korai keresztény egyházatyák közül többen is idéznek és hivatkoznak rá, mint hiteles forrásra.¹⁷ A negyedik századtól azonban teljesen elutasították a kanonikusságát, olyannyira, hogy megkérdőjelezték még a *Júdás levél* ihletettségét is, mivel az idéz ebből az apokrif iratból.¹⁸ *Júdás levelén* túl azonban *Péter második levele* is hivatkozik a könyvben található leírásokra,

¹⁶ bNiddah 61a.

¹⁷ Athénagorasz (*Embassy for the Christians* 24), Alexandriai Kelemen (*Eclogae propheticæ II*), Irénéusz (*Adversus haereses IV*, 16,2) és Tertullianusz (*De cultu foeminarum I*, 3 és *De Idoltaria XV*).

¹⁸ Ld.: a *Júdás levél* fejezetet.

ami viszont azt bizonyítja, hogy az *Énok könyvének*, ha nem is az egésze, de az első szakasza minden bizonnyal több, mint egyszerű pszeudepigráf vallási irat.

A *Virrasztók könyve* nevet viselő első tizenhat fejezet, az égből alászálló és az emberiséget megbuktató angyali lényekről, a Virrasztókról szól. Az első fejezetben Énok leír egy prófétikus előrejelzést Isten ítéletéről, melyben a bűnösökre pusztulás, az igazakra pedig kegyelem vár. A kilencedik versszakot a *Júdás levele* szinte szó szerint idézi.

„És íme! Tízezer szentje élén közeledik, hogy ítéletet mondjon felettük, hogy elpusztítsa az istenteleneket, s hogy perpbbe fogjon minden testet – mindazért, amit a bűnösök és istentelenek tettek és elkövettek Ellene.”¹⁹

„Ezekről is prófétált pedig Énok, aki Ádámól fogva a hetedik volt, mondván: Ímé eljött az Úr az ő sok ezer szentjével, Hogy ítéletet tartson mindenek felett, és feddőzzék mindazok ellen, akik közöttök istentelenek, istentelenségőknek minden cselekedetért, amelyekkel istentelenkedtek, és minden kemény beszédért, amelyet az istentelen bűnösök szóltak ő ellene.”²⁰

Az ötödik fejezet végéig azt részletezi a szerző, hogy a természet erői hogyan működnek, és miként engedelmeskednek az isteni rendnek és az Isten törvényének.

Ezután érkezünk el a hatodik fejezethez, ahol pedig a Virrasztóknak nevezett angyali lények bukásának a történetét meséli el. Alapvetően kétféle hagyomány létezik a bukás résztvevőivel és a bűn mibenlétével kapcsolatban. Az egyik a Szemjázá-hagyomány, mely szerint az emberek nem aktív részesek, hanem csak elszenvedői az eseményeknek, és az angyalok fő bűne pedig a szexuális keveredés, míg a másik pedig az Azazel-hagyomány, mely szerint a tiltott dolgok kinyilatkoztatása volt a legfőbb Isten elleni tett.

„Történt, midőn az emberek fiai megsokasodtak, hogy gyönyörűségesen szép leányaik születtek. Meglátták őket az angyalok, az ég fiai, és megkívánták őket. Majd így beszéltek egymás között: „Gyertek, válasszunk magunknak feleséget az emberek leányai közül, és támasszunk utódokat magunknak.” (Erre) így szólt hozzájuk vezérük Szemjázá: „Félek, talán mégsem akarjátok majd véghezvinni e cselekedeteket, úgyhogy egyedül én fogom e nagy bűn terhét viselni.” Erre mindnyájan válaszoltak neki, és ezt mondták: „Tegyük esküt mindannyian, és kössük meg magunkat átokkal, hogy nem változtatunk e terven, s hogy elhatározásunkat mindenképp végrehajtjuk.” Ezután mind esküt tettek, és átkokkal kötelezték magukat. Összesen kétszázan voltak (az angyalok). Majd leszálltak az Ardiszra, ami a Hermon-hegy csúcsa, és azért nevezték el a hegyet Hermonnak, mivel itt tettek esküt, és itt kötelezték el magukat átkokkal.”²¹

A bibliai leíráshoz képest a könyv jóval részletesebb elbeszélésben meséli el a földre szálló angyalok történetét, amely az *Énok könyveinek* további szakaszainál is visszatérő motívumként szolgál. A leírás egyértelműen azt sugallja, hogy az angyalok előre megfontolt szándékból, utódtámasztás céljából érkeztek a földre, és teljes mértékben tudatában voltak

¹⁹ *Henok könyvei.* (Szerk.: Fröhlich Ida, Dobos Károly Dániel. Ford.: Dobos Károly Dániel, Fröhlich Ida, Hollós Attila) Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 2009. Első könyv, 1:9. 23. o.

²⁰ Júd 14–15

²¹ Énok 6:1–6.

tetteik súlyának. A Hermon hegyének az említése további érdekességeket is felvethet, egyrészt az etimológiájának vizsgálatakor, másrészt annak elhelyezkedéséből adódóan, hiszen épp annak a Básán földjének a határán fekszik, amelynek az uralkodója a későbbi bibliai leírások szerint szintén egy nefilim, azaz óriás volt.²²

A fejezet utolsó verseiben egy felsorolás található, amely a leszálló angyalok vezéreinek a nevét tartalmazza.²³ Egyikük neve kapcsolatba hozható a *Bibliában* is megemlített Azázellel. Ez az angyal a könyv további részeiben többször is szerepel, mint az szellemi lények másik vezére, aki főként az emberek titkos, és gonosz dolgokra való megtanításában vállalt nagy szerepet.

Egy másik szövegvariánsban az is szerepel, hogy a leszállás Járednek, Énok apjának az idejében történt, és éppen erre utal a Járed nevének a jelentése is (leszállás). Ezt a feltételezést a *Jubileumok* könyvében is olvashatjuk.²⁴

A hetedik fejezet tovább részletezi a földreszállás utáni eseményeket:

„Majd feleséget vettek maguknak. Mindegyikük választott magának egyet, elkezdtek bejárogatni hozzájuk, és velük háltak. Mágiára és boszorkányságra tanították őket, és feltárták előttük a gyökerek és fák vágásának (módját). Az (asszonyok) teherbe estek tőlük, és hatalmas óriásokat szültek – magasságuk hármezer könyök volt. Ezek felemésztették az emberek munkájának (gyümölcsét), olyannyira, hogy a földiek nem tudták tovább etetni őket. Erre az óriások ellenük fordultak, hogy felfalják az embereket. Majd a madarak, a (vad)állatok, a csúszómászók és a halak ellen (is) vétkezni kezdtek. Egymás húsát falták, és megitták a vért. Erre a föld vádat emelt a bűnösök ellen.”²⁵

Egy másik töredék kiegészítésében még ez is szerepel:

„... majd háromféle utódot szültek: elsőként óriásokat. Az óriások pedig Nefilimeket hoztak a világra, a Nefilimeknek pedig Eliud született. Ezek pedig a nagyságukkal arányban növekedtek.”²⁶

Ez a fejezet szót ejt arról, hogy milyen tanításokat adtak át a bukott angyalok az embereknek, majd az utódaikon keresztül hogyan terjedt el az erőszak a földön. A kiegészítésben szereplő háromféle elnevezés arra utalhat, hogy a különböző generációkban ennek a fajnak az egyre inkább keveredő egyedei, már más tulajdonságokkal rendelkező utódokat hozhattak a világra. Habár a *Biblia* leírása alapján, az istenfiai és az emberek lányainak a házasságából egyből nefilimek születtek, és ezeket nevezi a Károli fordítás óriásoknak.

²² 5Mózes 3:11 – Ógot, itt a Biblia refaimnak nevezi, amely az özönvíz utáni óriások törzseinek gyűjtő neve volt. A föld kikémlélésekor elmondott jelentésben egyértelműen a nefilimékkel azonosítják az óriásokat.

²³ Az énoki hagyomány hatása ott is tetten érhető, hogy a II. konstantinápolyi zsinat az Órigenész elleni anathémájában külön pontban átokkal sújtja azokat, akika Bibliában szereplő angyali neveken kívül más nevekkal illeti az angyalokat.

²⁴ Ld.: a *Jubileumok* könyve fejezetet.

²⁵ 1Énok 7:1–6

²⁶ Ld.: a második vershez fűzött lábjegyzetet.

A nyolcadik fejezetben a szerző részletesen kifejti, hogy melyik angyal milyen tudománnyal ismerteti meg az embereket. Ezek között szerepelnek a különböző fegyverek készítése és használata, az ékszerek készítése, a különböző kozmetikumok használata, a drágakövek és más fémek bányászata és megmunkálása. Továbbá elterjedt a földön az erkölcstelenség és a fajtalankodás is. Az angyalok megtanították az embereket a gyökerek vágására, a varázslatokra és azoknak elhárítására, asztrológiára, csillagok és villámok jeleire, a hold járására és más egyéb olyan tudományokra is, amelyeknek elrejtve kellett volna maradnia az emberek előtt, ám azok nemcsak hogy ismeretet szereztek ezekről, hanem feleségeiknek és gyermekeiknek azokat tovább is adták.

A könyv elbeszélése ezután tovább folytatódik. A mérhetetlen nagy gonoszság elterjedése miatt a mennyben lévő szent angyalok az Úrhoz kiáltanak, hogy tegyen valamit. Ezután az Úr kijelenti Noénak az egész emberiséget és állatvilágot elpusztító ítéletét és az attól való megmenekülésének részleteit. Majd Rafáelnek megparancsolja, hogy kötözze meg Azázelt a pusztában, és fedezze el egészen az ítélet napjáig. Gábielnek az óriások elpusztítását adja feladatul, melynek az eszköze a kard, amelyet egymás ellen fordítanak és így pusztulnak el. Mikáel Semjázát és a társait börtönzi be, akik miután végignézték a fiaiknak a halálát, szintén föld völgyeiben lettek megkötözve. A föld alatt való bebörtönzés és megkötözés eseményét a Júdás levele és a Péter levele is említi.²⁷

A Virrasztók könyvének további fejezeteiben már egy kicsit más típusú leírást találhatunk, amely az előző részeknél jóval homályosabb stílusban van megfogalmazva. Az elbeszélés szerint, Énokot a bukott angyalok megkeresik és felkérlik a közbenjárásra. Mikor azonban a kérelmüket leírja, és épp az Úr elé készülne azt vinni, álmában látomást kap, amelyben Isten az ítéletét erősíti meg esetükben. Énok az angyalokhoz visszatérve elmondja a Teremtő üzenetét, mely szerint a kérésük soha nem teljesül, nem nyernek bocsánatot, hiszen az emberek reprodukcióját kívánták meg, és az asszonyokkal való együttműködésből utódokat nemzettek, holott Isten ezt nekik nem rendelte.

Ezekben a leírásokban szerepel még egy fontos megjegyzés amelyre:

„De mostantól fogva az óriásokat, akik testből és szellemből születtek, gonosz szellemeknek hívják a földön, és ott lesz a lakhelyük. Húsukból ártó szellemek származnak, mivel fentről valók, a szent Virrasztók az őseik, s tőlük van az eredetük. Rossz szellemek lesznek a földön, és gonosz szellemeknek fogják őket nevezni. A mennyei szellemeknek lakhelye az égben lesz, míg a földieknek, akik ott születtek, a lakhelyük a föld. Az óriások szellemei erőszakoskodni fognak, romlottak (lesznek), rombolnak, veszekszenek, megrohanják a földet, és bánatot okoznak, semmit sem esznek, nem éreznek szomjúságot, és észrevehetetlenek.”²⁸

²⁷ Ld.: a Júdás apostol levele és Péter apostol második levele fejezeteket.

²⁸ 1Énok 15:8–11

Az *Énok könyvének* leírása szerint tehát a démonvilág a földre szálló angyalok bűnéhez, és az azoktól született óriások halálához köthető. A démonok eredete több ókeresztény egyháztanítónál felmerül, és többen hivatkoznak is az angyalok bukására, mint azoknak eredetére. Az itt található leírás érdekes módon nem tartalmaz ellentmondást az újszövetségi tanításokkal, sem a keresztény felekezetek által tapasztalt modern kori tevékenységükkel kapcsolatban.²⁹

A *Virrasztók könyvét* követő fejezetekben is szerepelnek többször ezek az angyalok, illetve van további utalások is azoknak súlyos vétkére, azonban a témában nagy jelentőségű új információt nem tartalmaznak. Több fejezet is részletesen leírja azt a mélységes szakadékot, amelyben azok meg vannak kötözve, illetve más versszakok arra utalnak, hogy a bálványimádás és a démonok tiszteletének a bűne is erre az incidensre vezethető vissza³⁰, illetve egy feljegyzés pedig azt is sugallja, hogy a földre szálló angyalokat is más szellemi lények befolyásoltak, hogy elkövessék ezt a tettet.³¹ Az első könyv végefelé pedig olvashatunk egy látomásról is, amely az özönvíz előtti eseményeket állatok szimbolikájában meséli el.³²

Az *Énok könyvének* különlegessége, hogy a legkorábbi szakaszai az Ószövetség lezárását követően nem sokkal íródhattak, és megdöbbentően részletes leírást tartalmaznak az általunk vizsgált eseményekkel kapcsolatosan. A további források vizsgálatánál szinte folyton ráeszmélhetünk, hogy milyen nagy népszerűsége tett szert a későbbi korokban, és hogyan hatott mind a zsidó, mind a keresztény bibliakutatókra és egyháztanítókra.

1.2.2. JUBILEUMOK KÖNYVE

A *Jubileumok könyve* egy olyan pszeudepigráf írás, mely a teremtéstől a Mózesnek adott törvényadásig meséli el a történelmet. Az elbeszélés elején a Jelenlét angyala beszélni kezd Mózeshez, és elmeséli az emberiség sorsának kezdetét és alakulását. Ádám leszármazottainak a felsorolásakor Járednél a következőt mondja:

*„és Járednek nevezte, mert az ő napjaiban szálltak le az Úr angyalai a földre, azok, akiket Vigyázóknak hívnak, akiknek az emberek gyermekeit kellett volna tanítani, és ítéletet és egyenességet gyakorolni a földön.”*³³

²⁹ Prince, Derek: *Démonok és szabadulás*. (Ford.: Surjányi Csaba) Karizmatikus Klasszikusok, h.n., 2010

³⁰ 1Énok 19:1 – Juszinosz és Tertullianusz is erről az oldalról közelíti meg a bűnük mibenlétét, mivel a korukban elterjedt hellenisztikus és római tradíció mélyen át volt itatva különböző istenségeknek a tiszteletével.

³¹ 1Énok 69:1–12

³² 1Énok 85–88

³³ *The Book of Jubilees*. (Trans.: R. H. Charles) Society for Promoting Christian Knowledge, London, 1917. 4:15 In.: <http://www.sacred-texts.com/bib/jub/> Elérés: 2014.11.09. 23:37

A Járed idejére való hivatkozás, mint az angyalok leszállásának az időpontja még az Énok könyvére vezethető vissza, amelynek egyes szövegvariánsai tartalmazzák ezt a tényállítást. *Énok könyvének* a hatása abban is érzékelhető, hogy az angyalokat Vigyázóknak mondja, valamint említést tesz arról is, hogy Énok bizonyosságot tett ezek ellen.³⁴

Amiben azonban a *Jubileumok könyve* jelentősen eltér az előző források interpretációitól, hogy a szerző az angyalok földreérkezését nem tekinti bűnnek, hanem sokkal inkább Isten által kijelölt feladatnak, a vétküket pedig épp abban látja, hogy ettől a megbízásuktól elálltak, és inkább az emberek lányaival közösültek.

Az ötödik fejezet eleje szinte egy az egyben az 1Mózes hatodik fejezetének első négy versszakát tartalmazza, amelyben az „*Isten fiai*” kifejezést, az „*Isten angyalai*” -val adja vissza. A második versszakban azt írja a könyv, hogy nem csak az óriások, hanem az emberek és az állatok is enni kezdték egymást.³⁵ E leírás tanulsága szerint ekkor alakulhattak ki a vadállatok, és ekkor van először említve a kannibalizmus is.³⁶

A hatodik versszakban pedig megfigyelhetjük azt, hogy mit váltott ki Istenből, az angyali lények gonosz tette:

„Az angyalok iránt pedig, akiket a földre küldött, hatalmas haragra gerjedt, és parancsot adott, hogy gyomlálják ki őket minden hatalmukból, és megkötöztette őket a föld mélységeiben, és íme, ott vannak megkötözve, és ekképpen elkülönítve.”³⁷

A föld mélységében való ítélet szintén az Énok könyvében fordul elő először, és ezt idézte itt a *Jubileumok könyve*. Úgy tűnik, hogy az Újszövetségben is alátámasztást nyer ennek a hitelessége, hiszen a *Júdás* és a *Péter apostol levelében* is szerepel.³⁸ Továbbá az énoki hatást tükrözi a nefilimek kard által történő eltörlése is.³⁹

A démonokkal kapcsolatosan a *Jubileumok könyve* is érdekes megjegyzéseket tesz. A tizedik fejezetben azt olvashatjuk, hogy Noé fiainak gyermekeit a tisztátalan szellemek elkezdtek bűnre csábítani, és ezt a fiak elpanaszolták Noénak, aki pedig egy imát intézett az Istenhez, hogy ne uralkodhassanak azok rajtuk.

„És Te tudod, hogy a Te Vigyázóid, ezen szellemek atyái mit tettek az én napjaimban: és ami ezeket a szellemeket illeti, amik most élnek: Óh Istenem, börtönözd be és tartsd őket elzárva a kárhóztatás helyén, és ne engedd, hogy romlást okozzanak szolgád fiain; mert ezek megátalkodottan ellenségesek és pusztításra rendeltettek.”⁴⁰

³⁴ Jub 4:22

³⁵ Jub 5:2

³⁶ Másképp elég nehezen lehetne értelmezni azt a jelenséget, hogy az Isten által mindent jónak teremtett lények közül, hogyan származhatnak ragadozó, kórokozó és hasznalat élőlények.

³⁷ Jub 5:6, 10–11

³⁸ Júd 6; 2Pét 2:4

³⁹ Jub 5:7, 9; 1Énok 10:9–10

⁴⁰ Jub 10:5

A Sátán viszont, akit a Jubileumok könyve Masztémának, azaz Ellenségnek nevez, azt kéri a Teremtőtől, hogy hagyjon mellette szellemeket, hogy véghezvihesse az akaratát az emberek fiain. A leírás tanulságából kiderül, hogy Isten megengedte, hogy ezeknek a démonoknak bizonyos hányada a föld felszínén maradjon.

„Hadd maradjon tizedrészük őmellette, és kilenced részüket vessétek alá az ítélet helyére.”⁴¹

Ez a tényállítás akár magyarázatot adhat arra a Jelenések könyvében szereplő eseményre, amely során a mélységből, más néven Abüsszoszból furcsa, nehezen meghatározható sáskaszerű lények szállnak fel, hogy nyomorgassák az embereket egy ideig.⁴²

1.2.3. BÁRUK ELSŐ KÖNYVE

A keleti és a latin egyházak által is kanonikusnak elfogadott *Báruk könyve* az özönvíz előtti időszakról a következőket írja:

„Itt születtek az óriások, a régi kor hírességei, a daliás és harcos emberek. De Isten nem választotta ki őket, nem mutatta meg nekik a tudás útját. Elvesztek, mert nem volt tudományuk, elvesztek esztelenségük miatt.”⁴³

A helyszín megjelölése Izraelre vonatkozik, ami nem feltétlenül alaptalan állítás, mert az özönvíz előtt felsorolt helymeghatározások mind a Közel-Kelet térségeit jelölik, így nincs okunk azt feltételezni, hogy máshol történt volna meg az angyali leszállás. Az *Énok könyve* is egy Izrael földjén levő hegyet, a Hermon hegyét jelöli meg. Érdekes módon a szerző azt találja feltételezni, hogy ezek az óriások nem voltak intelligens, értelmes lények, és ez volt a bukásuk oka. Más interpretációk viszont éppen azt engedik feltételezni, hogy az angyali származásuk révén nagy tudásra tettek szert, és különleges képességeik voltak.

1.2.4. BÁRUK MÁSODIK KÖNYVE

A leginkább szír nyelven ránk maradt, Báruk nevével fémjelzett apokaliptikus mű ötvenhatodik fejezetben a próféta a második látomásában a következőt írja az irat:

„...még az angyalok is, akik mikor meg lettek teremtve, szabadságot élveztek, néhányuk azonban leereszkedett és nőkkel keveredett, és akik ezt tették, bilincsekben szenvednek, viszont a megszámlálhatatlan sokaságú angyal maradéka, uralkodott magán.”⁴⁴

⁴¹ Jub 10:9

⁴² Jel 9:1–11

⁴³ *A katolikus Biblia.* (Ford.: Gál Ferenc) Szent István Társulat, h.n., 2001. Báruk könyve 3:26-28

⁴⁴ Charles, R. H.: *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English.* Vol. 2: *Pseudepigrapha.* Oxford University Press, Oxford, 1913. 481–524 o. 2 Baruch 56:10-14 In.: <http://www.ccel.org/ccel/charles/otpseudepig.i.html> Elérés: 2014.11.09. 23:39

A bilincsek említésével utal *Énok könyvére*, és szokatlan módon talán ez az egyetlen forrás, amely megemlíti a lázadásban részt nem vevő angyalokat is. A leírás tanulsága alapján azokat is érte a kísértés, ők azonban uralkodtak magukon.

1.2.5. BÁRUK HARMADIK KÖNYVE

A Báruk mennyei utazásait elbeszélő apokalipszis egészen különleges adatokat ír le az óriásokról:

„Amikor Isten özönvizet hozott a földre, és elpusztított minden testet, és négyszázkilencezer óriást, és a vizek tizenöt könyökkel a legmagasabb hegyek fölé emelkedtek, akkor a vizek elárasztották a paradicsomot is...”⁴⁵

A szerző állítása szerint az özönvíz ítéletekor már négyszázkilencezer óriás élt a földön. Ez az elképesztő szám azt mutatja, hogy amennyiben a bűn eláradásának az okozói ezek a gigászok voltak, akkor nem csodálkozhatunk azon, hogy az egész föld megtelt erőszakossággal, ha ilyen számban voltak jelen ezek a lények.

1.2.6. MAKKABEUSOK HARMADIK KÖNYVE

A makkabeusok tetteihez csupán az elnevezésével köthető apokrif mű a második fejezetben említés erejéig kitér az özönvíz előtti időkre is:

„A gonoszságaikért elpusztítottad a régi korok embereit, köztük az óriásokat, akik saját erejükben és önmagukban bíztak, akikre a mérhetetlen vízárdatot hoztad.”⁴⁶

A *Sirák könyvéhez* hasonlóan itt is úgy jellemzi az óriásokat, mint akik a saját erejükben bíztak és ezért pusztultak el.

1.2.7. SIRÁK FIA KÖNYVE

A vitatott ihletettségű bölcsességi könyvben csak egy rövid említésre jelennek meg az özönvíz előtti teremtmények:

„Nem tűrte el a régmúlt idők gigászait, akiket hűtlenségbe vitt az erejük. Nem kímélte meg a várost, ahol Lót lakott; fennhéjázásukat iszonyattal nézte.”⁴⁷

Bár az angyalokról nem tesz említést, a *gigász* görög szó használata mégis a természetfeletti azonosítást támasztja alá. Az többi pszeudepigráf irathoz hasonlóan azt írja, hogy az óriásokat az erejükbe vetett bizalom jellemezte. Valamint ismétlődő módon visszatér a Szodomával való párhuzamba állítás is.

⁴⁵ Charles, R. H.: *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English*. The Greek apocalypse of Baruch 4:18.

⁴⁶ Charles, R. H.: *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English*. Third book of Maccabees 2:4

⁴⁷ *A katolikus Biblia*. Sirák fia könyve 16:7–8

A könyv jelentőségét növeli, hogy a katolikus és ortodox egyházak egyaránt elfogadják kanonikusnak, bár a zsidó kánonnak nem képezi részét. Habár olyan feljegyzések is vannak, melyek szerint a diaszpóra zsidóság is hiteles írásnak vélte.

1.2.8. JÁSÁR KÖNYVE

Ennek az ismeretlen eredetű könyvnek érdekessége, hogy a *Biblia* is említi, egyszer a Sámuel második könyvében,⁴⁸ és egyszer a Józsué könyvében is.⁴⁹ A negyedik fejezetben így ír az özönvíz előtti eseményekről:

„És az emberek minden fia elfordult azokban a napokban az Úrnak útjáról, sokasodtak a föld színén, fiakat és leányokat szültek, gonosz praktikákat tanítottak egymásnak és szüntelenül vétkeztek az Úr ellen. És minden ember magát Istennek tartotta, és mindegyikük megrabolta és kifosztotta a saját szomszédját, ahogyan a rokonait is, megrontották a földet és a föld megtelt erőszakossággal. És a bíráik és uradalmaik bementek az emberek leányaihoz és kedvük szerint feleségeket vettek magukhoz, elragadva azokat a férjeiktől, és azokban a napokban az emberek fiai vették a föld állatait, a mezők vadjait, az egek madarait, megtanultva annak módját, hogy miként keverhetik az állatok egyik fajtát a másikkal, hogy azáltal felingereljék az Urat; és Isten látta, hogy az egész föld romlottá lett, mert minden test romlottá vált a földön, minden ember és minden állat.”⁵⁰

Ez a leírás arról tesz tanúságot, hogy hatással volt rá az a rabbinikus hagyomány, amely semmiképpen sem fogadta el az angyali interpretációt, hanem az „*Isten fiai*” kifejezést olyan emberekkel azonosította, akik nemesek és urak voltak abban az időben. A *Genezis Rabbá*ban található kommentárokkal is egybecseng, hogy a *Jásár könyve* úgy írja le ezeket az embereket, mint akik isteneknek tartották önmagukat.⁵¹

A könyv másik jellegzetessége pedig az, hogy nem az állatokkal való közösülést említi, hanem azt, hogy az emberek keresztezni akarták a különböző állatokat, ami szintén az Isten által alkotott természetrend megrontásának minősült.

1.2.9. ÉNOK MÁSODIK KÖNYVE

Énok nevével több könyvet is fémjeleznek, ilyen például az *Énok második könyve*, vagy más néven *Énok titkai*. Habár sem a zsidó, sem a keresztény hagyomány nem fogadja el hitelesnek, úgy tűnik, hogy Órigenész mégis idéz belőle.⁵²

A négy részből összetevődő mű első szakaszában Énok mennybeszállásáról olvashatunk, amint a különböző egekben tapasztalt dolgokat leírja. Amikor az ötödik éghoz

⁴⁸ 2Sám 1:18

⁴⁹ Józ 10:13

⁵⁰ *Book of Jasher*. J.H. Parry & Company, Salt Lake city, 1887. 4:16–18 In.: <http://www.sacred-texts.com/chr/apo/jasher/> Elérés: 2014.11.09. 23:42

⁵¹ Ld.: a *Genezis Rabba* fejezetet.

⁵² Origen: *De Principiis* 1.3.3. – Ld.: az Órigenész fejezetet

ér, látja a *Grigori*-kat⁵³, azaz a Virrasztókat – akik szokatlan módon nem szolgálnak, és az ábrázatuk is komor. Amikor a körülötte állókat megkérdezi efelől, a következő választ kapja:

„Ezek az Engrigorok, akik a fejedelmükkel, akik közül kivált két fejedelem és kétszáz kísérőjük, és lementek a földre, és megszegtek a Hermon-hegy tetején tett ígéretüket, emberi asszonyokkal szennyezték be magukat és beszennyeződtek, és az Úr elítélte őket..”⁵⁴

Ezeknek a következménye az lett, hogy ítéletre vannak fenntartva az Úr nagy napjáig a föld alatt. Itt azt állítja a pszeudepigráf irat szerzője az első könyvvel ellentétben, hogy a földre szálló angyalok a Hermon-hegyen kötött esküt szegték meg azzal, hogy az asszonyokkal szennyezték be magukat.

1.3. SEPTUAGINTA

Az Ószövetség legrégebbi és legfontosabb görög fordítása hosszú ideig nagy népszerűségnek örvendett a zsidóság körében. Az „*Isten fia*” magyar kifejezéssel visszaadott *böné háElohim* (בְּנֵי־הָאֱלֹהִים) héber szavakat a különböző kódexek kétféleképpen is fordítják. Egyrészt a szó szerinti fordítással, a *hüjoj tu teu* (οἱ τοῦ θεοῦ)-val, másrészt azonban néhol előfordul a *angeloj tu teu* (ἄγγελοι τοῦ θεοῦ) – azaz az „*Isten angyalai*” változat is.⁵⁵

A *böné háElohim* (בְּנֵי־הָאֱלֹהִים) előfordulásainál minden esetben angyali lényekre van vonatkoztatva a kifejezés.⁵⁶ Bár az *angelosz* (ἄγγελος)-t használja a *Biblia* emberekre is,⁵⁷ szóval tulajdonképpen minden interpretáció megtalálja a maga bizonyítékát a görög fordításban.

A másik nagyon érdekes értelmezés pedig a *nefilim* (נְפִלִים) azonosítása a görög gigászokat, óriásokat jelölő *gigantesz* (γίγαντες) görög kifejezéssel.⁵⁸ A *Septuaginta* népszerűségének köszönhető többek között az is, hogy számos egyháztanító párhuzamot vélte felfedezni a görög teogónia és a természetfeletti világ bibliai leírása között.

Azonban a Templom lerombolását követő időszakban, különösen a kereszténység és a zsidóság közötti ellentétek kiéleződésével újabb görög fordítások születtek, melyek közül a legjelentősebb az *Aquila*-, a *Theodotion*-, és a *Szümmakhosz-fordítás*.⁵⁹ Aquila úgy próbálja kiküszöbölni azt, hogy az egyetlen igaz Istennek fiat tulajdonítson, hogy az „*Isten fia*”-t, a

⁵³ A „Virrasztók” kifejezés görög változata.

⁵⁴ *Henok könyvei*. Második könyv, 18:3. 202. o.

⁵⁵ *The Old Testament in Greek*. (Ed.: Alan England Brooke, B.D., Norman McLean, M.A.) Cambridge University Press, London, 1906. Volume I. Part I. 13. o. In.:

<https://archive.org/details/OldTestamentGreekTextCodexVaticanus> Elérés: 2014.11.09. 23:42

⁵⁶ Jób 1:6; Jób 38:7; Zsolt 29:1

⁵⁷ Pl. 1Mózes 32:3, 6

⁵⁸ A gigászok a görög mitológiában hatalmas emberszerű lények voltak, általában kigyó altesttel. Hesziódosz szerint Gaia és Uránosz gyermekei voltak.

⁵⁹ Newman:., Robert C. *The Ancient Exegesis of Genesis 6:2, 4*

hüjoj tón teón (υιοι των θεων)-nal, azaz „istenek fiai”-t ír. Szümmakhosz pedig *hüjoj tón düinaszteuontón* (υιοι των δυναστευοντων)-nal adja vissza, amely pedig uralkodók és hatalmasok fiait jelenti. A nefilim héber szót, Aquila *epiptontesz* (επιπτοντες)-szel („azok, akik elbuktak”), Szümmakhosz pedig *biájoj* (βιαιοι)-jal („erőszakosok”) fordítja. Tehát egyértelműen látszik, hogy a *Septuagintához* képest, az újabb görög nyelvű fordítások inkább az emberi azonosítást támogatták.

1.4. QUMRÁNI TÖREDÉKEK

1.4.1. GENEZIS APOCRYPHON

A *Genesis Apocryphon* egyike a legfontosabb zsidó esszéus közösség pszeudepigráf műveinek, amelyet Qumránban fedeztek fel. A leírást másik nevén *Lámekh Apokalipszisé*-nek is nevezik.⁶⁰

A történet szerint Lámekhen úrrá lesz az aggodalom, amikor azt sejti, hogy a felesége, Bathenos igazából nem is tőle, hanem a földre szálló Virrasztók egyikétől, vagy azoknak a leszármazottaitól, a nefilimektől terhes. Annak ellenére, hogy a felesége a Teremtőre és a Legfelsőbb Istenre esküszik, hogy tőle terhes, Lámekh biztosra akar menni, ezért elmegy az apjához Matuzsálemhez, hogy kérdezze meg Énokot a fiú eredetével kapcsolatosan. Matuzsálem ezt meg is teszi, és Énok pedig elmondja neki, hogy bár a fiú külseje szokatlan – sugárzó szemek, fénylő arc – annak származása nem a Virrasztóktól van, hanem Lámekhtől.

Érdekes a leírásban megfigyelni a korrajzot. Egyrészt az a tény, hogy Lámekhnek volt alapja azt feltételezni, hogy a minden testet megrontó gonoszság elérte a feleségét is, alátámasztja a *Biblia* állításait az özönvíz előtti állapotokról. Másrészt pedig érdekes feltételezés, hogy a bukott angyalok leszármazottainak a külső jegyei a sugárzó és fénylő tekintet lehettek, hiszen ez sem áll nagyon távol a *Szentírásban* található angyali leírásoktól. Elképzelhető, hogy a nefilimek a tetteiken túl ezzel a szokatlan külsővel tudtak nagy névre szert tenni.

1.4.2. DAMASZKUSZI IRAT

A *Damaszkuszi Irat* szintén a zsidó esszéus közösség egy jelentős írása. A *Cádókita Dokumentumnak* is nevezett mű második részében leírás található az angyalok bukásáról.

⁶⁰ *The Dead Sea Scrolls on Microfiche: A Comprehensive Facsimile Edition of the Texts from the Judean Desert* (Ed.: E. Tov and S.J. Pfann; Leiden: IDC and E.J. Brill, 1993) 1QapGen Fragment 2 Column 2-5 In.: <https://clas-pages.uncc.edu/john-reeves/course-materials/rels-2104-hebrew-scripturesold-testament/translation-of-1q-genesis-apocryphon/> Elérés: 2014.11.09 23:47

„Mert a szívük makacssága után jártak, a mennyei Virrasztók lezuhantak, mivel nem tartották meg az Isten parancsait. Ahogyan a fiaik sem, akiknek a magassága, mint a cédrusoké, a testük pedig, mint a hegyek. Ők is elbuktak.”⁶¹

Ez a leírás is rendkívüli méretet tulajdonít az óriásoknak, hiszen egy libanoni cédrus megnőhet akár negyven méter magasra is, ami talán pont megfelel a rabbinikus irodalomban található méretbeli meghatározásokra. (Azaz, hogy a nefilimek combcsontját több, mint nyolc méteresnek írták le.⁶²) A *Virrasztó* elnevezés pedig ismételten az *Énok könyvének* a korra gyakorolt hatását tükrözik.

1.5. ALEXANDRIAI PHILÓN

Alexandriai Philón a zsidó hellenizmus és a korai kereszténység egyik legkiemelkedőbb zsidó exegetája és filozófusa *Az Óriásokról* című rövid tanulmányában arról értekezik, hogy a Mózes elbeszélésében szereplő istenfiak igazából szellemi lények, amelyeknek a létezéséhez kétség sem férhet.

„És amikor az Isten angyalai látták az emberek lányait, hogy azok szépségesek, feleséget vettek maguknak a maguk választása szerint. Azokat a lényeket, amelyeket a filozófusok démonoknak neveznek, Mózes általában angyaloknak nevezi; mert szellemek azok, akik a léghen suhannak tova. Senki ne feltételezze azt, hogy az itt említett dolgok csupán mende-mondák, hiszen szükségszerűen az univerzum mindenhol telve van élő lényekkel.”⁶³

Philón tehát egyértelműen azt állítja, hogy a Mózes által leírt események nem mítoszok, hanem összefüggnek a görög filozófusok által leírt szellemvilággal, és az ott szereplő „*Isten fia*” kifejezés egyértelműen angyaloknak nevezett szellemi lényekkel azonosítható. A zsidó filozófus szerint ezek a lények az egész univerzumot áthatják és olyanok, mint a levegő, az ember nem látja őket. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem léteznek.

A lényektől született óriásokról pedig ezt írja Philón:

„De ő szerint ezek az óriások kettős természetből származnak, nevezetesen angyaloktól és a halandó asszonyoktól; mert az angyalok lényege szellem, de előfordul, hogy alkalmanként emberi jelenléteket öltenek magukra, átformálva megjelenésüket oly módon, hogy ember alakjában jelennek meg, mint tették akkor is, amikor asszonyokkal kapcsolódtak egybe az óriások létrehozataláért.”⁶⁴

Az óriások sajátos antropológiáját itt alátámasztja a szerző, valamint azt is, hogy az angyalok képesek arra, hogy emberi testet öltsenek úgy, hogy közben a szellemi lényegük

⁶¹ Charles, R. H.: *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English*. 799–834 o. 3:4-5

⁶² *Genesis Rabbah*. XXVI. 7. – Ld.: a *Genezis Rabba* fejezetnél.

⁶³ *The works of Philo*. (Trans.: C.D. Yonge.) Hendrickson Publishers, 2002. On the Giants. II:6-9 152. o.

⁶⁴ *The works of Philo*. 811. o.

megmarad. A fenti idézet szerint, az alászállás kifejezetten ennek a hibrid fajnak a létrehozataláért történt.

Habár a szerző ezen feljegyzései a vizsgált szövegrész természetfeletti interpretációját támogatják, egy helyen kettős értelmezést is megemlít. Az 1Mózesben szereplő dolgokhoz felvetett kérdésekre adott válaszában például ezt írja, mindazután hogy a fenti angyali interpretációját felvázolja:

„De néha Mózes az angyalokat Isten fiainak mondja, mivel azok nem halandóktól származnak, hanem test nélkül vannak, és az erények hordozói és tanítói. Nevezetesen Mózes, azokat az embereket hívja Isten fiainak, akik rendkívül kiválóak és fel vannak ruházva nagy erényekkel, míg a gonosz és romlott embereket pedig testnek és húsnak.”⁶⁵

Philón egyértelműen hitt a bukott angyali leszállás eseményében, és az óriások hibrid fajának a létezésében, mégis úgy tűnik, hogy bizonyos szempontból kritikus álláspontot fogalmaz meg Mózes szóhasználatával kapcsolatban. Habár kutatók azt állítják, hogy műveltsége ellenére nem volt szakértője a héber nyelvnek, amit egyrészt abból vezetnek le, hogy szinte csak a *Septuagintát* idézi, másrészt pedig a szavak etimológiai elemzésénél előforduló meglehetősen csapongó és felszínes leírásai miatt.

1.6. PSZEUDO-PHILÓN

A *Biblia Története* című művéről híres szerző azért kapta a Pszeudo Philón elnevezést, mert tanulmányát gyakran összefüggésbe hozták Alexandriai Philón munkásságával, holott egyértelműen nem ő volt a szerző. Az 1Mózes hatodik fejezetének az elejét szinte teljesen úgy adja vissza, ahogyan a *Bibliában* olvashatjuk, mindössze két apró változtatással. Az istenfiakat a szerkesztők szerint, Philón szóhasználatát vizsgálva, „*bírák*” –nak is olvashatjuk,⁶⁶ ami hasonló a később keletkezett *Targum Neofitiben* olvasottakhoz. A másik változtatás némiképp jelentősebb, hiszen a nefilimeket teljes egészében kihagyja a leírásból.

Viszont az azt megelőző fejezetben némi toldást láthatunk, hiszen a rabbinikus felfogással megegyezően ezt írja Philón:

„És abban az időben, amikor a földön laktak, elkezdtek gonoszul cselekedni, mindenki az ő szomszédjának a feleségével, megbecstelenítették őket, és ezért Isten dühös lett.”⁶⁷

⁶⁵ *The works of Philo*. Questions and Answers on Genesis. I:92

⁶⁶ Brill, E. J.: *A Commentary on Pseudo-Philo's Liber Antiquitatum Biblicarum*. Vol. 1. (With latin text and english translation / Howard Jasobson) – Leiden; New York; Köln, 1996. 308. o. In.: http://books.google.hu/books?id=48JIY3wLxkMC&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&ad=0#v=onepage&q&f=false Elérés: 2014.11.09. 23:50

⁶⁷ *The Biblical Antiquities of Philo*. (Trans.: M. R. James, Litt.D., F.B.A.) The Macmillan Company, New York, 1917. 79. o. III:1-2

Úgy tűnik, hogy Pszeudo-Philón az első aki felveti annak a lehetőségét, hogy az „*Isten fiai*” alatt nem feltétlenül kell angyalokat érteni, hanem könnyen elképzelhető, hogy azok csak emberek voltak.

1.7. JOSEPHUS FLAVIUS

Az első században élő zsidó történetíró egyik legmeghatározóbb alakjává vált az ókori kutatásnak és a történetírásnak azzal, hogy *A zsidók története* és *A zsidó háború* részletgazdag eseménysorozatát megírta. *A zsidók története* című műve a teremtéstől kezdődően i.sz. 66-ig foglalja össze az emberiség, illetve főként a zsidóság történetét. A leírást számos kritika, de annál több érdeklődés övezte, többek között különböző olyan egyháztanítók részétől is, mint például Szent Jeromos és Szent Ambrus, valamint Euszebiosz. Az általunk vizsgált történettel kapcsolatosan a következőt írja:

„Séth utódai azonban megmaradtak az Isten, az univerzum Istenének tiszteletében, az erényeiket megőrizve hét nemzedéken át; de az idő teltevel ők is romlottakká váltak, elhagyták atyáik gyakorlatait, és nem adtak dicsőséget az Istennek, ahogy az illő lett volna hozzájuk. Emellett nem törődtek a más emberek iránti igazságossággal sem. Amennyire buzgók voltak az erényekben a korábbiakban, annál kétszeresebb buzgalommal lettek gonoszok a későbbiekben, olyannyira, hogy az Istent ellenségukké tették. Mert az Isten angyalai közül sokan nőekkel társultak akkor, és fiakat nemzettek, akik gonosznak bizonyultak, és minden helyes dolognak megtagadói lettek, a saját erejükben bízva. Mert az órákulum szerint ezeknek az embereknek a tettei hasonlatosak voltak azokéhoz, akiket a görögök óriásoknak hívnak. De Noét nyugtalanították ezek a cselekedetek, s mivel nem szívelte, amit azok tettek, próbálta őket meggyőzni, hogy változzanak meg, és térjenek vissza a jobb utakra. De látván, hogy nem hallgatnak rá, mert rabjaivá váltak a gonosz gyönyöreiknek, és féltén attól, hogy megölik őt, feleségével, gyermekeivel, és azok feleségeivel elhagyta azt a földet.”⁶⁸

Az „*Isten angyalai*” szóhasználat nyilvánvalóan a természetfeletti értelmezésre utal, azonban nem véletlenül többen ide vezetik vissza a későbbi századokban kialakult séthita azonosítást is.⁶⁹ Josephus ugyanis szorosán összekapcsolja a Séth fiainak hét nemzedék után való megromlását az Isten angyalainak a lejövetelével.

A történetíró összekötötte a görögök mondáit a bibliai leírásokkal, hiszen hasonló vonásokat vélte felfedezni mindkét esetben. Noé viselkedéséről nem sokat tudunk, de Josephus Flavius szerint egyedüli istenfélő emberként megpróbálta jobb belátásra bírni ezeket a lényeket, miután pedig látta, hogy erőfeszítései eredménytelenek, a családját féltve, elment arról a helyről.

⁶⁸ *The Works of Josephus*. (Trans.: William Whiston, USA, A.M.) Hendrickson Publishers Inc., 1992 32. o.

⁶⁹ Franxman, T. W.: *Genesis and the 'Jewish Antiquities' of Flavius Josephus*. Biblical Institute, Rome, 1979. 80–81.

2. AZ ÚJSZÖVETSÉGI ÉS A KERESZTÉNY ÉRTELMEZÉSEK

2.1. ÚJSZÖVETSÉGI ÉRTELMEZÉSEK

2.1.1. JÚDÁS APOSTOL LEVELE

Júdás minden bizonnyal jól ismerhette *Énok könyvét*, hiszen a 14-15 versszakok szinte teljesen pontos idézete az első könyv első fejezetében található kilences versnek. A mi szempontunkból azonban sokkal izgalmasabb a 6 versszak, amelyben Júdás a fejedelemségüket elhagyó angyalokról beszél:

„És az angyalokat is, akik nem tartották meg fejedelemségüket, hanem elhagyták az ő lakóhelyöket, a nagy nap ítéletére örök bilincseken, sötétségben tartotta.”⁷⁰

Júdás a levelében olyan ószövetségi példákat sorol fel, amelyek az Isten ítéletét kiváltó események, és ezeket hozza összefüggésbe az utolsó idők hamis tanítóinak és istelentelen prófétáinak tetteivel. Az apostol szerint az angyalok legfőbb bűne az aposztázia volt, tehát az, hogy otthagyták a fejedelemségüket. A „*fejedelemség*”-nek fordított görög szó az *arkhé* (ἀρχή), amely nem csak a dolgok kezdetét, eredetét jelenti, hanem angyali rendet is.⁷¹ Itt azonban legpontosabban úgy tudnánk visszaadni a jelentését, hogyha *hatalmi pozíciónak*, vagy *hatalom gyakorlásának a helyének* fordítjuk. Tehát ezek a lények azzal követték el a bűnt, hogy elhagyták az egekben lévő területüket, amelyet Isten rendelt számukra. Érdekes megfigyelni, hogy a Belzebub említésekor is az szerepel, hogy ő a démonok *fejedelme*. Amennyiben engedünk annak a feltételezéseknek, hogy a démonok eredetét a földre bukó angyalokhoz vezetjük vissza, akkor fontos lehet ez az előfordulás is a további vizsgálódásunk szempontjából.

A „*nagy nap ítéletére*” és az „*örök bilincseken*” kifejezések mind az énoiki hagyomány igei alátámasztását erősítik, hiszen ott is hasonló szavakkal adja vissza a bukott angyalok ítéletét.⁷²

A Szodomával való párhuzamba állítás nem Júdás egyedi vállalkozása, hiszen több forrás is megteszi ezt az összekapcsolást, sőt maga Jézus is, amikor a tanítványokat az utolsó idők jeleiről tanítja.⁷³ Széles körben elterjedt értelmezés, hogy a szodomia bűne a homoszexualitással hozható összefüggésbe, – aminek ugyan van alapja – érdemes viszont

⁷⁰ Júd 6

⁷¹ Ef 6:12

⁷² *World Biblical Commentary*. Vol. 50. Richard J. Bauckham: *Jude, 2 Peter*. World Books Publisher, Waco, Texas, 1983. 42–64 o. In.: <https://www.scribd.com/doc/207295696/Richard-J-Bauckham-Jude-2-Peter-Word-Biblical-BookFi-org> Elérés: 2014.11.09. 23:53

⁷³ Luk 17:26–30

megfigyelnünk a Biblia pontos leírását, hiszen abban az szerepel, hogy akkor kezdtek a város lakói erőszakossá válni, amikor megérkeztek Lót házába az emberi testben megjelent angyalok.⁷⁴ Elképzelhető, hogy az angyalokkal való nemi kapcsolat, a hibridáció utáni vágy, a szellemi lényekkel való egyesülés volt az az irtózatos bűn, amiért végül Isten végérvényesen eltörölte a városokat a föld színéről. Ezért mondhatja Júdás a hetedik versszakban, hogy „*más test után jártak*”.⁷⁵ Az, hogy a szodomai eseményeket szorosan összekapcsolja azzal, hogy az angyalok elhagyták a fejedelmi területüket, azt bizonyítja, hogy a bűnük valamelyest szexuális jellegű.

2.1.2. PÉTER APOSTOL MÁSODIK LEVELE

Péter apostol Jézus tizenkét tanítványának egyikeként nagy jelentőségű szolgálatot végzett a korai egyház kialakulásában és működésében. Pál apostol leírásának tanulsága szerint rá volt bízva a körülmetélkedés evangéliuma,⁷⁶ tehát elsősorban zsidó háttérű keresztények felé szolgált. A második levél feltűnően hasonlít a *Júdás levélre* tartalmilag, viszont némileg eltér nyelvi szempontból, habár mindketten hellenisztikus nyelvezetet használnak. A hamis tanítók és próféták elleni figyelmeztetésről így ír Péter:

„Mert ha nem kedvezett az Isten a bűnbe esett angyaloknak, hanem a mélységbe taszítván, a sötétség láncaira adta oda őket, hogy fenntartassanak az ítéletre; és ha a régi világnak sem kedvezett, de Noét, az igazság hirdetőjét nyolcadmagával megőrizte, özönnívvel borítván el az istentelenek világát;”⁷⁷

Habár feltűnően sok a két levél közötti hasonlóság, akadnak azért markáns eltérések is. A hamis tanítókra és prófétákra adott példák Péternél kronológikus sorrendben vannak, valamint az apostol különveszi a földre szálló angyalok és az özönvíz generációjának bűnösségét, ami azt bizonyíthatja, hogy nem csupán az angyaloknak volt felelősségük a föld romlottá tételében. Továbbá Júdással ellentétben, itt meg vannak említve pozitív példák is Noé és Lót személyében.

Habár valószínűsíthető, hogy Péter nem ismerte közvetlenül az *Énok könyvét*, a Virrasztók tradíciójának történetét mindenképpen ismernie kellett, hiszen a szóhasználata erre enged következtetni.⁷⁸ A „*sötétség láncainak*” fordított görög kifejezést lehet másképpen is olvasni, hiszen a forrásszöveg nem teljesen egyértelmű. Így az általánosan *szejrájsz* (σειραῖς)-nak olvasott görög szót, láncnak fordítják, ellenben ha ugyanitt *szejrojsz* (σειροῖς)-t olvasunk, az viszont már a gödröt, illetve pokolt jelent. Ez a kifejezés viszont összefüggésbe hozható a

⁷⁴ 1Mózes 19:1–7

⁷⁵ Júd 7

⁷⁶ Gal 2:8

⁷⁷ 2Pét 2:4–5

⁷⁸ Richard J. Bauckham: *Jude, 2 Peter*. 244–258 o.

Virrasztók tradíciójával, amelyeknek a büntetésének a helyét az Énok könyve ezzel a kifejezéssel jelöli.

További különlegessége a levélnek, hogy az angyalok börtönét a Tartarossal azonosítja, amely egyértelműen összeköthető a görög mitológiának a különböző elemeivel, hiszen ezekben az isteni mítoszokban is az ősi óriások, a küklopszok és a titánok az alvilág legmélyebb helyére, azaz a Tartaroszba vannak zárva.

2.1.3. EGYÉB ÖSSZEFÜGGÉSEK

Habár csak a fenti két levélből származó idézetet lehet közvetlenül a bukott angyalok történetére visszavezetni, az Újszövetségben több olyan szakasz is található, amely némileg árnyalhatja a történetről kialakított álláspontunkat.

Az egyik talán első olvasatra nehezen értelmezhető ígerész a Korinthusbeliekhez írt levélben található, amely a nők elfátyolozására vonatkozik.

„Ezért kell az asszonynak hatalmi jelt viselni a fején az angyalok miatt.”⁷⁹

Tertullianusz egyértelműen összeköti az itt említett angyalokat, az özönvíz előtt leszálló szellemi lényekkel – és ebből vezeti le, hogy némiképpen a nők is felelősek az angyalok bűnbe eséséért.⁸⁰ Ő szerinte a fátyol jelzi azt, hogy az adott hölgy tekintély alatt van, tehát, vagy a férje, vagy a szüleinek a hatalma alatt. Ez által nem válik kiszolgáltatottá a különböző szellemi lényeknek.

Péter apostol első levelében is található egy érdekes szakasz, amely az írja le, hogy Jézus a tömlöcben levő lelkeknek prédikált.

„Amelyben elmenvén, a tömlöcben lévő lelkeknek is prédikált, amelyek engedetlenek voltak egykor, mikor egyszer várt az Isten béketűrése a Noé napjaiban, a bárka készítésekor, amelyben kevés, azaz nyolc lélek tartatott meg víz által;”⁸¹

Ez az idézet természetesen vonatkozhat emberek Seolban tartózkodó szellemeire is, amelyek még az özönvíz során nyerték el ítéletüket, de feltételezhetően vonatkozhat a megítélt szellemi lényekre is, vagy az óriások szellemeire is. Bár ez egyértelműen nem támasztja alá egyik interpretációt sem.

Az három evangéliumban is megtalálható krisztusi tanítás viszont úgy tűnik első látszatra, hogy cáfolja az istenfiak angyalokkal történő azonosítását.

„Mert a feltámadáskor sem nem házasodnak, sem férjhez nem mennek, hanem olyanok lesznek, mint az Isten angyalai a mennyben.”⁸²

⁷⁹ 1Kor 11:10

⁸⁰ Ld.: a Tertullianusz fejezetet.

⁸¹ 1Pét 3:19–20

Az emberi interpretáció mellett kardoskodók egyik legnagyobb volumenű érve, hogy Jézus tanítása szerint az angyalok nemtelen és szexualításra nem alkalmas lények. Ez az igeszakasz azonban nem ezt állítja szó szerint. Egyrészt maga a házasság szűnik meg a mennyben, ami nem feltétlenül jelenti a nemtelenséget. Másrészt pedig a mennyben levő angyalokhoz hasonlítja a feltámadt hívőket az Ige, s nem a lázadó testben a földön megjelenő angyalokhoz. Tehát nem cáfolja ez az igeszakasz azt a tényt, hogy az angyalok lejöhettek a földre, és emberi testet ölthettek, és szexuális kapcsolatot létesíthettek emberi lényekkel.

Vannak továbbá említések a *Bibliában* arról, hogy a démonok ítéletének a helye az Abüsszosz,⁸³ illetve, hogy onnan a nyomorúság évei alatt ki fognak jönni bizonyos sáskaszerű ördögi lények, hogy az embereket kínozzák.⁸⁴ Illetve ezt azonosítják a fenevad tartozkodási helyével is.⁸⁵ Valamilyen kapcsolatot tehát vélhetünk felfedezni az *Énok* és a *Jubileumok* könyvében található megítélt szellemi lényekkel.

2.2. KORAI KERESZTÉNY FELFOGÁS

2.2.1. SZENT JUSZTINOSZ

Azt ókori keresztény egyháztanítók körében talán a számáriai születésű Jusztinosz volt az első, aki foglalkozott az Isten fiainak az emberek lányaival történő keveredésével a második században. Bár rendkívül termékeny író volt, az utókor számára csak néhány műve maradt fenn, de ezekben is tesz említést az általunk kutatott eseményekről.

Az első apológiájában a keresztényeket ért általános vádra való reagálásában tér ki az özönvíz előtti eseményekre.⁸⁶ A leírás tanulsága szerint a keresztényeket akkoriban ateizmussal vádolták, mivel nem fogadták el a rómaiak és görögök által tisztelt isteneket. A teológus védekezésében rendkívül határozottan azt állítja, hogy az általuk tisztelt istenek, nem mások mint gonosz istentelen démonok,⁸⁷ akik régen nőket erőszakoltak meg és fiúkat rontottak meg, és rettegésben tartották az embereket, ezért kezdték őket istenként tisztelni. Az istenfiakat itt tehát gonosz démonokkal azonosítja.

⁸² Mt 22:30

⁸³ Luk 8:31

⁸⁴ Jel 9:1–11

⁸⁵ Jel 11:7

⁸⁶ *Ante-Nicene Fathers: The Writing of the Fathers Down to A.D. 325*. Volume 1. (Ed.: Alexander Roberts, James Donaldson), Hendrickson Publishers, Peabody, Massachusetts, 1994. Justyn Martyr: First Apology. Chapter 5. 164. o.

⁸⁷ Érdemes megkülönböztetni a *dajmón* (δαίμων) és a *dajmónion* (δαίμόνιον) görög kifejezéseket egymástól. Már a görög filozófia is egyértelműen megkülönbözteti a kettőt egymástól, mintegy hierarchikus rendszerbe sorolva őket. Míg a *dajmónion* (δαίμόνιον) szó mintegy hatvanszor szerepel az Újszövetségben, a *dajmón* (δαίμων) csak egyszer. A *dajmónion* (δαίμόνιον) jelentése a magyar démon szóval feleltethető meg, míg a *δαίμων*-ra nincs igazán megfelelő szavunk, de amennyiben érvényt adunk a görög filozófia leírásainak, egy rangban nagyobb lényt jelöl. Jusztinosz az istenfiakat tehát a *dajmón* (δαίμων)-okkal azonosítja. A démonok eredetének kérdésében ez a feltételezés érdekes lehet.

„Az igazság pedig az; hogy mivel régen ezek a gonosz démonok, megjelenítették magukat, és megbecstelenítették a nőket, és megrontották a fiúkat és félelmetes látványt nyújtottak az embereknek, akik nem használva a józan ítélőképességüket, rettegésben ragadtak és elborította őket a félelem, nem tudván, hogy ezek démonok, isteneknek nevezték őket, és mindnek olyan nevet adtak, amilyen a démonok maguknak választottak.”⁸⁸

Jusztinosz a keresztényeket ért vádat még a Szókratészt ért vádakhoz hasonlítja, akit éppen azért ítélték el, mert arra törekedett, hogy meggondolás és értelem által elvezesse az embereket a démonoktól.

Az egyháztanító a rész végén bizonytságot tesz a Logoszról, amely megtestesült Jézus Krisztusban és általa nemcsak a görögök, hanem a barbárok körében is elterjedt az a meggondolás, hogy ezen démonok nemhogy nem istenek, de tetteik semmiképpen sem egyeztethetők össze azokkal, akik az erényességet követik.

A második apológiájában Jusztinosz már jobban árnyalja az állítását.⁸⁹ Azt állítja, hogy Isten rendelte az angyalokat az emberek fölé, hogy a földi dolgokról gondoskodjanak. Azonban ők ezt a megbízást áthágták, és mivel az asszonyok szerelme elbájolta őket, ezért gyermekeket nemzettek, akiket Jusztinosz démonoknak hív.⁹⁰ Tehát az istenfiakat itt angyalokkal, míg a leszármazottaikat pedig a démonokkal azonosítja.

„Azonban az angyalok áthágták ezt a megbízást, elbájolta őket az asszonyok szerelme, és gyermekeik lettek, akiket démonoknak hívnak.”⁹¹

Ezután maguk alá rendelték az emberi fajt. A szerző az *Énok könyvében* található leírásokkal megegyezően, úgy vélte, hogy ezt az által érték el, hogy mágikus írásokat és különböző tanításokat adtak át nekik. A megfélemlítésen túl, elhintették az emberek közé a gyilkosságot, háborút, a házasságtörést és mértéktelenséget is. Ezeket a lényeket Jusztinosz azonosítja azokkal, akiket a költők és mitológusok istenként tiszteltek,⁹² és akiket olyan névvel illettek, amelyeket maguk a démonok választottak maguknak.

Még egy részben kitér az istenfiakra,⁹³ de itt már főleg azzal a főként sztoikus tanítással áll szemben, amely szerint az ember életét és tetteit a sorsa határozza meg. Míg Jusztinosz azt állítja, hogy ugyan lehet különbség az emberi sorsok között, a szabad akaratból elkövetett tettekért végül mindenki az ítélet tüzeiben fog felelni. Itt hangsúlyozza az ember felelősségét, példaként állítva az olvasói elé Noét, aki egyedülként élte túl az özönvíz ítéletét.

⁸⁸ Justyn Martyr: First Apology. Chapter 5.

⁸⁹ Justyn Martyr: Second Apology. Chapter 5.

⁹⁰ Itt is a *dajmón* (δαίμων) kifejezést használja. (Kyle Pope: *The Second Apology of Justin Martyr: with Text and Translation*. Ancient Road Publications, 2001. 22. o.)

⁹¹ Justyn Martyr: Second Apology. Chapter 5.

⁹² Valamiért Jusztinosz külön kiemeli Neptun és Plútó nevét az ókori görögök által tisztelt istenek közül.

⁹³ Justyn Martyr: Second Apology. Chapter 7.

Jusztinosz pogány származású család sarjaként, már fiatalon bölcseleti iskolákban megtanulta azokat a doktrínákat, melyekkel a későbbiekben megtérése után szembeszállt. Az istenfiakat egyértelműen természetfeletti lényekkel azonosítja, hol az angyalokkal, hol pedig a *δαίμων*-okkal – s mindezt úgy használja fel, hogy bebizonyítsa, hogy a görögök és a rómaiak által tisztelt istenek, igazából ezek a gonosz természetfeletti lények. Ezzel azt támasztja alá, hogy a görög-római mitológiának valóságos történelmi alapjai vannak.

2.2.2. TATIANOSZ

Jusztinosz tanítványa volt az a Szíriából érkezett apologéta, akinek csak egy műve maradt egészben ránk, a *Figyelmeztető beszéd a görögökhöz* című írása, melyben a pogányság esztelenségét állítja szembe a kereszténység ésszerűségével.

A későbbi századokban tevékenykedő Lactantiushoz hasonlóan ő is hitt abban, hogy az istenfiak olyan angyalok voltak, akik valóságosan fizikailag megtestesültek. Ugyan a szubsztanciájuk megmaradt annak a természetfeletti tüzes és levegőszerű testnek, viszont valóságos materiális, fizikai testet öltöttek magukra. Tatianosz így fogalmaz:

„A démonok, ahogy ti hívjátok őket, fizikai felépítés kaptak és abban szellemet, mértéktelenné és mohóvá váltak, ..., az anyagban alacsonyabb rendű dolgokat választották és az ahhoz tartozó életmódot.... a saját bolondságukból hiú dicstelenségbe fordultak – lerázva magukról a hivataluk gyeplőit, az Isten megrablói lettek, ezért a mindenek Ura szenvedésre ítélte őket, míg a világ a végéhez ér.”⁹⁴

Az angyalok fizikai testben való megjelenése olyan ellenszenvet váltott ki a későbbi korok tanítóitól, hogy a *Oratio ad Graecos* tizenhetedik századi szerkesztői lábjegyzetben figyelmeztetik az olvasót, hogy „Tatianosz meggondolatlanul úgy vélte, hogy a démonok fizikai lények voltak.”⁹⁵

Arról, hogy az angyalok hogyan tudtak így vétkezni, egy korábbi fejezetben beszél, ahol az ember bukásáról ír⁹⁶. Megemlíti azt is, hogy ahogyan az ember, úgy az angyal is rendelkezett a választás szabadságával, és a Sátán így bukott meg, hogy magát istennek állította be, és szembe ment Isten akaratával, és magával rántotta azokat is akik őt követték.

A *Biblia* leírásaitól nem idegen az, hogy az angyalok olykor valóságos hús-vér külsőben megjelennek az embereknek. Ezt az állítást leginkább az az ígerész támasztja alá, amikor Ábrahámnak megjelenik három angyal és köztük az egyik,⁹⁷ sok bibliatanító szerint, maga a Messiás. A küldöttség két tagja tovább áll Szodomába, ahol a közelgő ítélet elől

⁹⁴ *Ante-Nicene Fathers: The Writing of the Fathers Down to A.D. 325* Volume 1. (Ed.: Alexander Roberts, James Donaldson), WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2001. Tatian: Address to Greeks. Chapter 12.

⁹⁵ A *démonok* kifejezéshez fűzött lábjegyzet az 1615-ös párizsi szerkesztőtől származik.

⁹⁶ Tatian: *Address to Greeks. Chapter 7.*

⁹⁷ 1Móz 18.

megmentik Lótót és a családját. Nyilvánvalóan a szubsztanciájuk nem szűnt meg angyali lenni, a külső megjelenésük viszont nagyon is fizikai volt.

2.2.3. SZENT IRÉNEUSZ

A szmirnai keresztény közösségben nevelkedett egyháztanítónak egyik legfőbb műve *Az eretnokségek ellen* című hitvédelmi irata volt, melyben a gnosztikus tanításokkal szemben sorolja fel az érveit. Az öt könyvből álló sorozat negyedik részében Énokról és az angyalok bukásáról is szót ejt:

„Énok, Isten kedvében járt, körülmétkedés nélkül, teljesítette a küldetését, mikor Isten követeként az angyalokhoz ment, és bár ember volt, közvetített és úgy őrizte meg magát, mint Isten igaz ítéletének a szemtanúja, mert az angyalok, amikor a földre szálltak ítéletet hozva, de az ember, aki Isten kedvében járt, részesült a megváltásban.”⁹⁸

Irénéusz több igaz embert is felsorol, például Ábrahámot, akit Isten a barátjának nevez, valamint Lótót, aki kimenekült Szodomából és Noét, aki az özönvíz előtt megkapta Istentől a bárka paramétereit. Ebben a felsorolásban szerepel utolsóként Énok, akinél azt méltatja, hogy az Istentől kapott küldetését teljesítette. Itt nyilvánvalóan az Énok első könyvének leírását kölcsönzi, amelyben szerepel a Virrasztóknak nevezett megbukott angyalokért való közbenjárása.

Az apostoli igehirdetés feltárása című művében pedig részletesebben leírja az angyali bukás részleteit, amelyben szintén az énoki hagyományt követte:

„És hosszú idő alatt, a gonoszság kiteljesedett és elterjedt, és elérte az egész emberi fajt, míg az igazságosságnak csak egy egészen kis magja maradt meg: és ekkor törvénytelen egyesülések estek a földön, amikor az angyalok az emberi faj lányaival egyesültek; és azok fiait szültek nekik, akiket rendkívüli nagyságuk miatt óriásoknak hívtak. És az angyalok a gonoszság tanításainak az ajándékát hozták a felelőségeiknek, megtanították őket a gyökerek és fűvek hatásaira, a kozmetikumok és színek festését, ritka anyagok felfedezését, a szerelmi bájitalokat, az ellenségeskedést, a fegyvereket, a bujaságot, a szerelem kikényszerítését, a bűbáj mondaait és minden boszorkányságot és bálványimádást, ami utálatos az Isten előtt.”⁹⁹

Az egyháztanító tehát az istenfiaikat egyértelműen az angyalokkal azonosítja, akik leszálltak a földre és bevezették az egész emberi fajt olyan mértékű gonoszságba, hogy egyedül Noé és a családja maradt meg istenfélőként az Isten előtt. A tanításaik felsorolása ugyan összecseng az Énok első könyvében szereplő leírással, azonban némileg nagyobb hangsúlyt helyez a különböző szerelmi és erotikus befolyásolás különböző formáira.

⁹⁸ *Ante-Nicene Fathers: The Writing of the Fathers Down to A.D. 325.* Volume 1. (Ed.: Alexander Roberts, James Donaldson), Peabody, Massachusetts, Hendrickson Publishers, Peabody, Massachusetts, 1994. Irenaeus: *Against Heresies.* Book IV. Chapter XVI.2 481. o.

⁹⁹ Irenaeus: *The Proof of Apostolic Preaching.* Chapter 18. 85-86 o.

Míg a korai egyház néhány teológusa máshogy datálja a Sátán bukását, Iréneusz egyértelműen elkülöníti az ember teremtése előtt megtörtént bukást és az 1Mózes 6-ban történő angyali bukást egymástól.¹⁰⁰

2.2.4. ATHÉNI SZENT ATHÉNAGORASZ

Az második századi athéni keresztény filozófus Marcus Aurelius és Commodus császárnak címezte a *Kérvény a keresztények ügyében* című apológiáját, melyben elsősorban a hívőket ért vádakat és a pogányok elképzeléseit cáfolja, de szót ejt a megbízásukat elhagyó angyali lényekről is.

„... néhányuk viszont meggyalázta a természetüknek a rendjét, és azt a rendelkezést, amivel megbízták őket.”¹⁰¹

Jusztinosz tanítványaként ő is úgy vélte, hogy a költők és filozófusok által tisztelt istenek tulajdonképpen azok az angyalok, akiket Isten rendelt a teremtett dolgok felügyeletére és gondviselésére. Azok viszont, mivel erkölcsi lények voltak és rendelkeztek szabad akaratral, képesek voltak a megbízásukat áthágva asszonyokkal létesíteni szexuális kapcsolatot.

„ezek szüzek szerelmének a tisztátalanságába estek, és a testnek vetették alá magukat és minden rájuk bízott dolog kezelésében gondatlanokká és gonosszá lettek. A szüzeknek ezen szeretőitől, így keletkeztek azok, akiket mi óriásoknak hívunk.”

Nem találja meglepőnek, hogy görög költők is szót ejtenek az óriásokról, hiszen – szerinte – ha nem is biztos források, valóságos eseményekre vezethetők vissza. Megkülönbözteti a világi bölcsességet az isteni bölcsességtől, s ezzel tanítja olvasóit tulajdonképpen arra, hogy miként fogadják ezeket a történeti, és mitológiai leírásokat. Azt viszont biztosan állítja, hogy az angyali bukás megtörtént, hiszen *„próféták jelentették meg azokat.”¹⁰²*

Athénagorasz a következő fejezetben szót ejt arról is, hogy az angyalok ezen leszármazottai a démonok.¹⁰³

2.2.5. ALEXANDRIAI KELEMEN

Elődeihez hasonlóan a görög kultúrában igen jártas Alexandriai Kelemen is szót ejt a bűnbe esett angyalokról, a *Stromata* c. művében:

¹⁰⁰ Irenaeus: The Proof of Apostolic Preaching. Chapter 18. 84-85 o.

¹⁰¹ *Ante-Nicene Fathers: The Writing of the Fathers Down to A.D. 325* Volume 1. (Ed.: Alexander Roberts, James Donaldson), WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2001. Athenagoras: A Plea for the Christians. Chapter XXIV. 142.o

¹⁰² Nem tudni biztosan, hogy itt most Mózesre, vagy Énokra utal.

¹⁰³ Athenagoras: A Plea for the Christians. Chapter XXV.

„Továbbá hozzá kell adnunk, hogy az angyalok, akik feljebbvaló rangot nyertek, az élvezetekbe süllyedtek, és elmondták a nőknek a tudásukból eredő titkokat; míg az angyalok más része meg éppen titkolta előlük, illetve szembe állította őket az Úr eljövételével.”¹⁰⁴

Itt egyrészt tettenérhető az az énoiki hagyomány, mely szerint nem csupán a szexuális közösség volt az angyalok bűne, hanem az is, hogy olyan tudást adtak át, az emberiségnek, amelyeknek titokban kellett volna maradniuk. Azt, hogy Kelemen miért vélte úgy, hogy ezek az angyalok az Úr eljövételével szembeállították az embereket, nem tudhatjuk. Elképzelhető, hogy a közelgő özönvízre, mint isteni ítélet eljövételére gondolt, de az is lehet, hogy egyben prófétikus képet is tár elénk az apologéta azzal, hogy az utolsó idők hamis tanítóinak a viselkedését integrálja az angyalok tetteiben.

2.2.6. TERTULLIÁNUSZ

A Kárhágóból származó teológus több oldalról is megközelíti az angyali berontás eseményét. Némiképp egyedülálló módon hangsúlyozza a történetek mögött rejlő emberi felelősséget is.

A bálványimádásról írt intelmeiben Énokot idézi, mely szerint a „*démonok, az aposztata angyalok szellemei*” azt eredményezték a földön, hogy az emberek, mindenféle természeti elemhez úgy fordulnak, mint Istenhez, és tisztelik azokat.¹⁰⁵ Az asztrológiával kapcsolatosan pedig keményen feddi a tudomány gyakorlóit, emlékeztetve őket arra, hogy ahogyan Isten az asztrológiát tanító angyalokat megítélte, úgy a tanítványokat is meg fogja ítélni.¹⁰⁶

„az angyalok, akik elhagyták Istent, hogy nők szeretőivé váljanak, fedték fel ezt a különös tudományt, és részben ezért is ítélte el őket Isten”¹⁰⁷

Tertullianus különös figyelmet szentelt arra, hogy a pogány kultúrákban élő keresztényeket a megfelelő magatartásra tanítsa. Különösen a nők viselkedésével kapcsolatosan, Pál apostol tanításai alapján fogalmazza meg igemagyarázatát. Az apologéta szerint az elfátyolozás rendelkezése szűz lányokra vonatkozik, mivel a tekintélyrendet jelképezi, és ez a feleségüknél a férj, míg a szüzeknél, viszont a szülők. Említést tesz arról is, hogy Pál nem véletlenül említi meg azt, hogy a hosszú haj fátyol gyanánt van, amire éppen az angyalok miatt van szükség. Ezt Tertullianus az özönvíz előtti eseményekre vezeti vissza,

¹⁰⁴ *Ante-Nicene Fathers: The Writing of the Fathers Down to A.D. 325* Volume 1. (Ed.: Alexander Roberts, James Donaldson), WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2001. Clement of Alexandria: *Miscellanies/Stromata*. Book V. Chapter 1.10

¹⁰⁵ *Ante-Nicene Fathers: The Writing of the Fathers Down to A.D. 325* Volume 2. (Ed.: Alexander Roberts, James Donaldson), WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1997. Tertullian: *On Idolatry*. Chapter 4.

¹⁰⁶ Erre a Markóin ellen írt művében is kitér, ahol azt is hangsúlyozza, hogy a gonosz szellemek léte nem a Gonosz Teremtőre, hanem az angyali bukásra utal.

¹⁰⁷ Tertullian: *On Idolatry*. Chapter 9.

amikor az angyalok nem férjes asszonyokat, hanem az „*emberek lányai*”-t, azaz szűz lányokat választottak maguknak. A fedetlenséget veszélyesnek tartja, mert képes volt az angyalokat lecsábítani az égből, és felkelteni azoknak feslett vágyait.

„ha a nőket megfertőzték az angyalok vágyakozásai, akkor az „angyalok miatt” jelentheti a szűzek elfedezési kötelezettségét is, hiszen ez lehetőséget adott a szűzek esetében, hogy az angyalok bűnt kövessenek el.”¹⁰⁸

Az egyháztanító még határozottabb hangvételben emeli ki egy másik leírásban, hogy milyen szerepet játszott a nők külső megjelenése az angyali bukásban. Szerinte a női hivalkodás volt az eszköz arra, hogy az angyalok feltárják az emberek előtt a különféle tudományokat, amelyek nemhogy közelebb nem vitték őket Istenhez, hanem ellenségeivé tették azokat. Ezeket a tudományokat részletesebben fel is sorolja, nagyon hasonlóan az Énok könyvéhez.

Talán a legélesebben Tertullianusz különbözteti meg az angyalokat és a démonokat egymástól az apológiájában. A démonokat az angyalok utódaival azonosítja, akik betegségeket és fájdalmas csapásokat okoznak az embereknek, úgy, hogy beléjük mennek lélegzés által. Miután hozzáfértek az emberi természethez, elképzelhető, hogy nem vehetőek észre, mivel láthatatlan és megfoghatatlan lények – azonban ahogy a méreg is, egy idő után kifejtik hatásukat.

„a mi szent könyveink említenek bizonyos angyalokat, amelyek szabad akaratukból leszálltak, és egy még gonoszabb démoni fajt szültek, ezért elítélte őket és a vezetőjüket, a Sátánt az Isten, mivel egy új fajt alkottak meg. ... A legnagyobb célkitűzésük az volt, hogy elpusztítsák az emberiséget.”¹⁰⁹

Ebből a leírásból úgy tűnik, hogy Tertullianusz az angyali leszállás mögött intelligens tervezést és előre megfontolt szándékot sejtett, amit a Sátánra vezetett vissza. Ez a szándék pedig az volt, hogy elpusztítsák az emberiséget, és létrehozzanak egy új fajt, amelyből lettek a démonok.

2.2.7. ÓRIGENÉSZ

Órigenész is foglalkozott az angyalok földreszállásával, az *Énok könyvének* részleteivel és a démonok eredetével. S habár nyilvánvalóan az ő korára a szerző munkásságának nem tulajdonítottak isteni ihletettséget, ő rendszerint szívesen idézett belőle, amikor arra szorult,

¹⁰⁸ *Ante-Nicene Fathers: The Writing of the Fathers Down to A.D. 325. Volume 4.* (Ed.: Alexander Roberts, James Donaldson), Hendrickson Publishers, Peabody, Massachusetts, 1994. Tertullian: On the Veiling of Virgins. Chapter 7.

¹⁰⁹ *Ante-Nicene Fathers: The Writing of the Fathers Down to A.D. 325 Volume 2.* (Ed.: Alexander Roberts, James Donaldson), WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1997. Tertullian: Apology. Chapter 22.

hogy a okfejtését alátámassza.¹¹⁰

A János evangéliumához fűzött kommentárjában például a Jordán név jelentését állítja rokonságba a Járed jelentésével (leszállás),¹¹¹ mely során utal arra az énoiki leírásra, mely szerint az ő idejében történt meg az Isten fiainak a földre szállása. Azonban itt egy egészen sajátos teológiát bont ki Órigenész, amely egy egészen eltérő felfogás az eddigi értelmezésekhez képest. Az exegeta szerint a jelenvilágot egy másik előzte meg, amelyekben a preegzisztens emberi szellemek, mivel elbuktak, ezért a mostani világban anyagi testhez vannak kötve. Az előző bűneikhez mérten árad rájuk, most az isteni kegyelem különböző mértéke.

Ugyan az angyalok megtestesülését a korábbi tanítókhoz hasonlóan értelmezi – mely szerint az emberi testet, mint ruhát öltik magukra – mégis több olyan tanítása is van, amely nem egészen összeegyeztethető a korai egyháztanítók által konzekvensen képviselt angyali interpretációval. *A principiumokról* című művében például ezt írja:

„az angyalok emberekké és démonokká is válhatnak, majd később felemelkedhetnek ismét emberré, vagy angyallá.”¹¹²

Ezen és más kijelentései miatt nem csak a helyi zsinatok, hanem az Ötödik Egyetemes, azaz a II. konstantinápolyi zsinat (i.sz. 553) is anathémát mondott ki rá. A felsorolt anathémák azonban nem csak a csavaros órigenészi preegzisztens emberi lelkek tanát vallókra vonatkozott, hanem azokra is, akik az angyalok emberi testben való megjelenését vallották.¹¹³

A zsinati határozatból is egyértelműen látszik, hogy Órigenész keverte az angyalok emberi testbe, mint ruhába való öltözését, a démonok és gonosz szellemek eredetével. Míg a széles körben elterjed felfogás azt a nézetet vallotta, hogy a bukott angyalok és emberek kapcsolatából született óriások szellemeivel hozható összefüggésbe a démonológia, Órigenész egyfajta transzszubsztanciában hitt, hogy az angyalok tetszőlegesen lealacsonyodhatnak emberi testi szintre, és démonokká válnak ezzel. Sőt, abban is hitt, hogy a tisztító tűz nem pusztán az embereket, hanem minden szellemet, démonokat és a Sátánt is meg fogja tisztítani.

A Kelszosz ellen írt apológiai iratában, sorra cáfolja meg a kereszténységet ért vádakat. Az egyik fejezetben azt is megemlíti, hogy Kelszosz meggondolatlanul és felszínesen kezeli az *Énok könyvét*, amikor abból idéz, hogy vádat fogalmazzon meg a keresztény felfogással szemben. Órigenész azt hangsúlyozza, hogy az *Énok könyvét* az Egyház nem fogadja el feltétlen isteni ihletettségűnek, másrészt pedig az abból mégis átvett rész, nevezetesen az

¹¹⁰ *Ante-Nicene Fathers: The Writing of the Fathers Down to A.D. 325*. Volume 4. (Ed.: Alexander Roberts, James Donaldson), Hendrickson Publishers, Peabody, Massachusetts, 1994. Origen: *De Principiis* 1:3:3; 4:1:35

¹¹¹ Origen: *Commentary on John* 6:25

¹¹² Origen: *De Principiis. Book I: Another Fragment from the Same*

¹¹³ *The Fifth Ecumenical Council: The Anathemas against Origen*

angyalok bukása, nem cáfolja azt a tényt, hogy Jézus Krisztus az emberek közé jött, és elvégezte a megváltást, holott Kelszosz ezt állította. Ahogyan az *Énok könyvének* azt a kis szegmensét is kiemelte, hogy állítólag a melegvízű források a bukott angyalok könnyeivel azonosíthatóak, amelyet Órigenész egyenesen bolondságnak tart, s a vádat annál inkább, mivel az Egyház ezt a részt soha nem is interpretálta az *Énok könyvéből*. Azonban azt a tényt, hogy az angyalok emberi testet öltöttek, több művében is határozottan állítja:

„itt azokról a lelkekről szól a tanítás –, amint az egyik elődünk is kimutatta, – akik arra vágytak, hogy emberi testben éljenek, s erre vonatkozik átvitt értelemben az „emberek lányai” kifejezés.”¹¹⁴

Tehát érdekes módon Órigenész részben világosan látta az angyalok fizikai testben történő megjelenésének történetét, másrészt viszont a tény, hogy metaforikusan, és allegorikusan értelmezte az „emberek lányai” kifejezést, és nem említi meg az óriásokat, valamint egy sajátos démonológiai tanítást dolgozott ki, azt mutatja, hogy a zsinati határozatok elutasítását nem tekinthetjük teljesen alaptalannak.

2.2.8. LACTANTIUS

Tatianoszhoz hasonlóan Lactanius is hitt az angyalok fizikai testben való megjelenésében, és abban, hogy az angyali bukás kihatott azoknak mennyei természetére is. A *Isteni tanítások* című műve érdekes információkat tartalmaz.

Az ugyan nehezen elképzelhető, hogy *Énok könyvét* közvetlenül ismerhette,¹¹⁵ viszont az afrikai gyülekezet íróitól, különösképpen Tertullianusztól mindenképp értesülhetett az angyalok bukásának a történetéről. Lactantius szerint Isten, a Sátán lázadását és az ember bukását követően, angyalokat küldött a földre, hogy azok pártfogolják az emberi fajt, és őrizték őket a gonosztól.

„Amikor az emberek elkezdtek sokasodni, az Isten előrelátásával, nehogy az ördög, aki a földön uralkodott, álnokságával és romlásával megfertőzze és elpusztítsa az embert, angyalokat küldött, hogy védelmezzék őket és gondoskodjanak róluk.”¹¹⁶

Az angyalok bukását a tanító szerint a Sátán és a társaságát alkotó gonosz angyalok okozták, akik szépen fokozatosan oldották fel a földön szolgálatot teljesítő angyalok gátlásait. Végül rávették őket, hogy asszonyokkal közösjenek, és így buktatták meg őket, és tették az ördög csatlósáivá. A mennyei természetüket elvesztő angyalok így gonosz lényekké váltak.

¹¹⁴ Órigenész: *Kelszosz ellen*. Ford.: Somos Róbert. Kairosz, Budapest, 2006. LV. fejezet. 404. o.

¹¹⁵ Schneewis, Emil: *Angels and Demons according to Lactantius*. The Catholic University of America Press, Inc., Washington, 1944. *The Existence and Origin of the Demons through the Fall of the Angels*. 92 – 105. o. In.: <https://www.scribd.com/doc/95489794/Angels-and-Demons-According-to-Lactantius-1> Elérés: 2014.11.09. 23:55

¹¹⁶ *Ante-Nicene Fathers: The Writing of the Fathers Down to A.D. 325*. Volume 7. (Ed.: Alexander Roberts, James Donaldson), Hendrickson Publishers, Peabody, Massachusetts, 1994. Lactantius: *The Divine Institutes*. 2:15

A teológus, aki egyébként Constantinus gyermekének a tanítója is volt, az angyalok földön történő bukását, és az emberek lányaival történő kapcsolatból született leszármazottakat nem azoknak természetbeli nagysága felől, hanem a démonológia oldaláról közelíti meg. Nem óriásokat, hanem démonokat lát bennük, így ír róluk:

„Mivel azoktól születtek, sem nem angyalok, sem nem emberek nem voltak, hanem egy kevert természetük volt, így nem mehettek a pokolba, ahogyan az apáik sem mehettek a mennybe. Később ezek gonosz szellemek lettek, minden gonoszság szerzői, és ugyanúgy az ördög volt a fejedelmük.”¹¹⁷

A démonokról még hosszabban is értekezik Lactantius, kifejtve, hogy Platón is és Szókratész is említi a démonokat, ahogyan a legtöbb görög filozófus. Ők az emberek pártfogóiként tekintenek rájuk, ami szerinte nem véletlen. Ugyanis ezek a lények olyan tisztátalan és elhagyott szellemek, akik a földön vándorolnak és keresik, hogy miként árthatnának az embereknek úgy, hogy láthatatlan és anyagtalan természetük lévén belemennek a testükbe és a belsejükben észrevehetetlen módon mindenféle csapást és betegséget, rémálmokat és elmebeli tébolyt okoznak az embereknek, egészen addig, míg kikényszerítik belőlük, hogy szintén démonok segítségére szoruljanak.

2.2.9. COMMODIANUS

Az *Instructiones adversus gentium deos, pro christiana discipline* (Commodianus útmutatásai) egyike a legrégebbi keresztény latin kultúrák két fennmaradt művének. A harmadik fejezetben a görögök démontiszteletének hátterét így írja le:

„Amikor a Mindenható Isten, hogy a világot megszépítse, azt akarta, hogy a földet látogassák meg az angyalok, de amikor le lettek küldve, semmibe vették az Ő törvényeit. És a nők szépsége, ami őket elfordította, és így beszennyeződve, nem tudtak visszatérni a mennybe. Isten ellen lázadtak és ellene szóltak. Ekkor a Legfelségesebb pedig ítéletet szolt ellenük, és az ő magjuk, az óriások ellen, akik születtek. Általuk terjedtek el a különféle tudományok a földön, például a gypjak festés és minden ami csak volt, és azoknak, amikor meghaltak, az emberek szobrokat emeltek. De a Mindenható, mivel a gonosznak magja voltak, nem fogadta be azokat, ahogyan a halálukat követően a halál sem fogadhatta be őket, ezért vándorolnak a földön, és sok testet felforgatnak, és ezeket, különösen manapság az emberek tisztelik és imádják, mint isteneket.”¹¹⁸

Tulajdonképpen ez a hosszabb idézet szinte teljes egészében tükrözi az angyali interpretáció leginkább elterjedt felfogását a korai keresztény egyháztanítók körében. Az angyalok jó célból való földre küldését a *Jubileumok* könyvéből, azoknak elbájolását, bukását, és gonosz tudományok tanítását pedig az *Énok* könyvének leírásából merítette. Majd szintén a korai kéziratok tanulságából pedig a démonok eredetére tér ki, amelyeket az elhunyt óriások

¹¹⁷ Lactantius: *The Divine Institutes*. 2:15

¹¹⁸ *Ante-Nicene Fathers: The Writing of the Fathers Down to A.D. 325*. Volume 4. (Ed.: Alexander Roberts, James Donaldson), Hendrickson Publishers, Peabody, Massachusetts, 1994. Commodianus: *Instructions of Commodianus*. Chapter 3.

szellemeivel azonosít, amelyek a földön vándorolnak és a test után vágyódnak. Ezeket tisztelték a görögök.

Sokan némiképp máshogy értelmezik ezt a fajta démontiszteletet. Leginkább a földre szálló angyalokkal azonosítják azokat a *δαίμον*-okat, akik később imádat tárgyává váltak. Mások viszont, mint például Commodianus, pedig inkább az óriások meghalt testéből távozó, földön ragadt szellemeit azonosítja ezekkel a *δαίμον*-okkal.

2.2.10. KAISZEREIAI EUSZÉBIOSZ

Az elődeihez képest a neves történetíró némiképp kevesebbet foglalkozik az istenfiak és nefilimek kérdésével, de említést azért tesz róluk az *Evangéliumi felkészülés* című művében, amelyben az özönvíz előtti generációk kiemelkedő istenfélő személyeit felsorolva jut el Nóéig, és annak koráig.

„A leírhatatlan gonoszság rendkívüli romlottsága és sötétsége elérte az emberi fajt, és az óriások rávették az embereket a beszédükkel, hogy tegyenek Istennel szemben istentelen és gonosz erőfeszítéseket.”¹¹⁹

Úgy tűnik, hogy a kiemelkedő történetíró ismerhette az énoiki leírásokat, hiszen az angyali eredetről ugyan közvetve nem téve utalást, mégis ír azoknak leszármazottairól, valamint tanításairól.

„olyanokat nemzettek, akiknek a természete hatalmasabb volt az emberinél, ..., és azt mondják, hogy elkezdtek tanítani az embereket a különböző tudományokra, bemutatni nekik a boszorkányság eszözeit, és bevezettek más kártékony mágiákat is az életükbe, hogy az egész emberi fajt az Isten ítélete alá vezessék.”¹²⁰

Azonban nem csak az Énok könyvét, hanem a görög filozófus gondolkodók vélekedését is vizsgálta a témában.¹²¹ Kapcsolatot vélt felfedezni a görög mitológia és a természetfeletti világról alkotott képük és a *Biblia* leírásai között.

2.2.11. SZENT AMBRUS

Ambrus a negyedik század egyik legbefolyásosabb alakjaként ugyan közismert, hogy számos uralkodó és vezető mellett Ágostonra is hatással volt, azonban nem az angyali interpretáció területén. Hiszen míg a követője jóval inkább a séthita értelmezés nagy szószólója volt, Ambrus, bár sok szót nem ejt erről az eseményről, azért a Teremtés könyvéhez írt hómiliáiban megemlíti, hogy a Szentírás nem azért nevezi óriásoknak ezeket a lényeket, mert azt próbálta ezzel mondani, hogy földi teremtmények voltak, hanem mert

¹¹⁹ Eusebius of Caesarea: *Preparation for the Gospel*. (Tran.: E.H. Gifford), Oxford University Press, Oxford, 1903. Book 7, Chapter 8. In.: http://www.ccel.org/ccel/pearse/morefathers/files/eusebius_pe_01_book1.htm
Elérés: 2014.11.09. 23:56

¹²⁰ Eusebius of Caesarea: *Preparation for the Gospel*. Book 7, Chapter 8.

¹²¹ Eusebius of Caesarea: *Preparation for the Gospel*. Book 5, Chapter 4-5.

„angyaloktól és asszonyoktól születtek”¹²² és azért használták rájuk az „óriás” kifejezést, hogy szemléltessék azoknak természetbeli nagyságát.

2.2.12. SZENT JEROMOS

A *Szentírást* elsőként latin nyelvre fordító egyháztanító több könyvéből úgy tűnik, hogy az *Énok könyvével* nem igazán volt kibékülve. Egyik levelében említi, hogy a Júdás apostol levelét milyen vita övezte, amiért apokrif írásokból idézett,¹²³ máshol azonban kifejezetten szembehelyezkedik az *Énok könyvében* található leírásokkal, hiszen a manicheizmus gnosztikus irányzatának különböző eretnek tanításait éppen erre az apokrif irodalomra vélte visszavezetni.¹²⁴ A manicheisták azt állították, hogy a „*lelkek vágyakoznak az emberi test után, és kívánságaikban egyesülnek is velük*”, és Jeromos ezért az állításukért az Virrasztóknak nevezett angyalok bukásának történetének leírását tette felelőssé.

Azonban azt nem állíthatjuk, hogy Jeromos nem képviselte az angyali interpretációt az istenfiak bukásának a történetével kapcsolatosan, hiszen a concordai Paulushoz intézett levelében így ír:

„Majd miután lassanként újjászülettek a bűnök, a gigászok gonoszsága süllyesztette el az egész világ bárkáját. Ezután, hogy úgy fejezzem ki magam, az özönvízben megtisztult világban kurtára zsugorodott az ember élethossza.”¹²⁵

Jeromos *Énok könyvével* szembeni szkepticizmusa talán visszavezethető arra, hogy a megkeresztelkedését megelőzően állítólag egy álomban egy angyal elvette tőle azokat a klasszikus írók könyveit, amelyért jobban rajongott, mint magáért a *Bibliáért*. Azonban azt nem állíthatjuk, hogy az istenfiak angyalokkal történő azonosítását elvetette volna, hiszen a „gigászok” kifejezés említése ezt támasztja alá, mintahogyan máshol is tesz erre utalást.¹²⁶

2.2.13. SULPICIOUS SEVERUS

Az aquitániai egyházi író legismertebb ránk maradt művében, amiben a történelmet írja le, az óriásokról és angyalokról, valamint azoknak bukásáról is szót ejt:

„Ebben az időben, amikor az emberi faj sokasodni kezdett, bizonyos angyalok, akiknek a lakhelyük a mennyben van, néhány szűz lány megjelenésétől elbájolva, irántuk titkos vágyakat kezdtek dédelgetni, olyannyira, hogy saját eredeti természetük elkezdett degradálódni, és elhagyva a magasságban lévő lakhelyüket, a

¹²² Schneewis, Emil: *Angels and Demons according to Lactantius*. The Catholic University of America Press, Inc., Washington, 1944. The Existence and Origin of the Demons through the Fall of the Angels. 102. o. Lábjegyzet: Ambrose of Milan: *Noah and the Ark* 4.8

¹²³ *Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*. Series II. Volume 3. (Ed.: Philip Schaff, Henry Wace), WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1994. Jerome: List of Writers 4. Jude, brother of James

¹²⁴ Jerome: *Homily 45 on Psalm 132 (133)*

¹²⁵ Szent Jeromos: *Levelek I. X. Levél I.* (Szerk.: Takács László), Szenzár Kiadó, Budapest, 2005. 22. o.

¹²⁶ Jerome: *Hebrew Questions on Genesis* 6.4.

*földi házasságok ügyében szövetkeztek. Ezek az angyalok terjesztették el a gonosz tetteket, megrontva ezzel az emberi fajt, és a velük való közösségből óriások születtek, akik kevert lények voltak, különböző természettel, szóval ebben az értelemben szörnyek születtek.*¹²⁷

Bár a démonok eredetére nem tér ki, Sulpicius Severus tulajdonképpen összefoglalja a korábbi századok egyháztanítói által képviselt álláspontokat, részben kölcsönözve az énoki hagyományból, részben beleilleszkedve a bibliai világnézetbe fejt ki tömören a Teremtés könyvében leírtakat.

2.3. KÉSŐI KERESZTÉNY FELFOGÁS

2.3.1. JULIUS AFRICANUS

Az Emmausban élő keresztény író az egész emberiség történetét feldolgozó írásában tér ki az özönvíz előtti eseményekre. A keresztény irodalomban szinte elsőként veti fel azt, hogy az 1Mózes 6 első verseiben szereplő „Isten fiai”-t Séth utódaival azonosítsa, és ezzel mintegy úttörőként megy szembe az addigi általánosan elfogadott természetfelettil történő azonosítással. Véleményében azonban korántsem volt teljesen bizonyos. Viszont a legtöbb kutató egyetért abban, hogy a séthita értelmezést saját kútfőből meríti, nem mások tanításainak, illetve műveinek a hatására.

A *Chronographiai* című tanulmánya öt könyvben örökíti meg a teremtéstől kezdődően i.sz. 221-ig a történelmet. A következőket írja:

*„Amikor az emberek megsokasodtak a földön, az ég angyalai keveredtek az emberek lányaival.. Néhány fordításban az „Isten fiai” kifejezést találtam, amely véleményem szerint „szellem szerinti”-t jelent. Tehát azokat, akik Séth leszármazottai voltak, őket hívták Isten fiainak, arra tekintettel, hogy ezek az ősatyák igaz emberek voltak, akik elhajlottak és eltávoztak magától a Megváltótól is.*¹²⁸

Julius Africanus tehát egyértelműen azt gondolja, hogy maga az istenfiúság, nem szellemi lényekre értendő, hanem az ember Istennel való viszonyára. Séth minden leszármazottjáról úgy vélekedik, mint akik istenfélő szellemi emberek voltak. Hogyan értelmezi akkor az „emberek lányaí” kifejezést?

„Viszont Káin leszármazottait az emberek magzatainak nevezi, mivel nincs bennük semmi isteni.”¹²⁹

Ezzel pedig azt állítja, hogy tulajdonképpen az Isten haragját az váltotta ki, hogy az istenfélő séthita nemzetség nem a sajátjai közül választott magának feleséget, hanem kainita

¹²⁷ *Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church. Series II. Volume 11.* (Ed.: Philip Schaff, Henry Wace), WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1994. Sulpicius Severus: *The Sacred History*. Book 1, Chapter 2.

¹²⁸ *Ante-Nicene Fathers: The Writing of the Fathers Down to A.D. 325 Volume 2.* (Ed.: Alexander Roberts, James Donaldson), WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1997. *The Extant Fragments of the Five Books of the Chronography of Julius Africanus*. Part II. 131. o.

¹²⁹ *The Extant Fragments of the Five Books of the Chronography of Julius Africanus*. Part II.

lányokat szemelt ki magának, és az istentelen nemzetséggel való keveredésük befolyása miatt „minden test megrontotta az útját a földön”.

Az istentelen nemzetekkel való keveredés tilalma nem ismeretlen a Bibliában, gondoljunk csak arra, hogy mennyire elővigyázatos volt Ábrahám, amikor a szolgáját megbízta azzal, hogy keressen feleséget a fiának Izsáknak.¹³⁰ Egy generációval később pedig éppen Izsák és Rebeka az, akiknek keserűséget okozott fiuk, Ézsau feleségválasztása.¹³¹ A mózesi törvény is tiltotta a kananeus törzsekkel való bármilyen házasságot,¹³² de még Ezsdrás idejében a zsidóság babiloni fogságból történő visszatérésekor is téma volt az idegen nemzetekből származó feleségek elbocsátásának kérdése.¹³³ Tehát az Africanus által említett feltételezés nem teljesen alaptalan.

Viszont úgy tűnik, hogy nem volt teljesen biztos ebben az értelmezésben, hiszen a versszakkal kapcsolatos kommentárja végén hozzáfűzi:

„Ha viszont angyaloknak tekintjük őket, mindenképpen olyanokra kell gondolnunk, akik mágiával és szemfényveztéssel foglalkoztak. Akik megtanították a nőket a csillagok mozgására és más égi dolgok tudományára, amelyek hatalmával óriásokat szültek gyermek gyanánt. Ezek gonoszsága elérte a tetőpontját a földön, így Isten elrendelte, hogy minden élőlénynek el kell pusztulnia az istelenségük miatt özönvíz által.”¹³⁴

Bármennyire úttörőnek számított tehát az istenfiak emberekkel történő azonosításában, nem volt teljesen biztos abban, hogy kizárható azoknak természetfeletti származása. Ezzel a betoldással viszont az is elképzelhető, hogy az énéki hagyomány hatása érhető tetten.

2.3.2. SZÍR SZENT EFRÉM

A séthita értelmezést Julianus Africanust követően Szír Szent Efrém vetette fel a negyedik században. Ő azonban elődjéhez képest jóval határozottabb és részletesebb értelmezést közölt a Mózes első könyvéhez fűzött kommentárjában.

Séth fiainak és Káin leszármazottainak a keveredését egészen a hetedik generációra, Lámekhre vezeti vissza. Leírása szerint alapvetően Séth elkülönítette magát Káin házától, értelemszerűen a gyilkosság következtében rászállt átok miatt. Efrém máshol azt is említi, hogy az ember istenképűségét a Teremtő Séthben állította helyre és épp ezért lettek a séthiták

¹³⁰ 1Mózes 24

¹³¹ 1Mózes 26:34–35

¹³² 2Mózes 34:16

¹³³ Ezsd 9–10

¹³⁴ *The Extant Fragments of the Five Books of the Chronography of Julius Africanus. Part II.*

Isten nevééről nevezve,¹³⁵ mint az Úr emberei, gyermekei.¹³⁶

Lámekh történetéről több mende-monda keringett, melyeket Efrém is megemlít.¹³⁷ Néhányan úgy gondolták, hogy Lámekh feleségei, Háda és Czilla séthiták voltak, és igyekeztek a férjüket arra ösztönözni, hogy jót cselekedjen. Erre való válaszában hencegett Lámekh azzal, hogy amennyibe Káin megöléséért hétszeres bosszú jár, akkor az ő kettős gyilkosságáért pedig hetvenhétszeres.

Egy másik értelmezés szerint pedig, mivel Káint követő hetedik generáció élt, ezért Lámekh feleségei úgy vélték, hogy ki fog halni ez a generáció. Különösen annak függvényében, hogy azt kezdték el észrevenni, hogy a káini nemzetségben szinte csak lányok születnek. (Ezért mondja szerintük az Írás, hogy az embereknek leányaik születtek.) Attól féltek, hogy a Káin bűne miatt érkező ítélet az ő generációjukban következik be. Erre lépett Lámekh, a férjük, hogy a kettős gyilkosságért pedig hetvenhét generációnak kell elmúlnia az ítélet bekövetkeztéig.

Egy harmadik felfogás szerint pedig Lámekh, mivel ravasz és erős volt, látva a generációjának a hanyatlását – mivel a séthiták elutasították azt, hogy keveredjenek velük, hiszen a még életben levő Káin bűne miatt, a földjeik ugyanúgy természetlenekké válnának – elhatározta, hogy megöli Káint. Miután ez megtörtént (Káinnal együtt a fiat is megölte),¹³⁸ titokban az mondta a feleségeinek, hogy díszítsék fel a lányait Séth fiai számára.

„Amikor megölte Káint, aki miatt a két rös között egy fal húzódott, amely megakadályozta őket abban, hogy elhatalmasodjanak. [Lámekh] ezt mondta titokban a feleségeinek, „Megöltem az férfit és a fiút, ezért most ékesítsétek fel a lányaitokat Séth fiainak. A gyilkosságok miatt, amelyet én elkövettem, és a felékesítés miatt, a ti lányaitok szépsége miatt, azok, akik eddig hat generációt keresztül elutasították a velünk való házasodást, a mi nemzedékünkben ezt meg fogják tenni.”¹³⁹

Mivel megölte Káint, és a lányait pedig felékesítette, megszűnt a fal a két nemzetség között való keveredés előtt. Az anekdóta szerint Jábál és Jubál is segített nekik a felkészülésben. Séth fiai pedig elfelejtkezve az atyáik által megszabott elhatározástól, lejöttek a hegyekről, és keveredtek a káini vonallal. Lámekh szerint ennek következtében a Séth fiain

¹³⁵ Ephrem the Syrian: *Hymn against Heresies* 5: 11-12 – erre a könyvre az 1Mózeshez fűzött kommentárjában utal.

¹³⁶ *The Fathers of the Church: St. Ephrem the Syrian*. Volume 91. Tran.: Edward G. Mathews, Jr. and Joseph P. Amar, Ed.: Kathleen McVey. The Catholic University of America Press, USA, 1994. Saint Ephrem the Syrian: *Commentary on Genesis*. Section V.2 In.:

http://books.google.hu/books?id=kjukkUUG3gYC&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbg_summary_r&ad=0#v=onepage&q&f=false Elérés: 2014.11.09 23:57

¹³⁷ Saint Ephrem the Syrian: *Commentary on Genesis*. Section IV.2–3

¹³⁸ Ennek ellentmond a Jubileumok könyve, amely szerint Káin úgy halt meg, hogy rádőlt a háza, és ahogy egy kővel ölte meg Ábelt, úgy ölték meg őt a házának a kövei. (Jub 4:31)

¹³⁹ Saint Ephrem the Syrian: *Commentary on Genesis*. Section IV.3.

levő áldás a keveredés miatt rájuk is kiterjed majd.

Ezen előzményeket követően jutunk el a nevezetes hatodik fejezetig,¹⁴⁰ ahol Efrém még egyszer azonosítja, hogy a második versben szereplő istenfiak Séth leszármazottai, akik Isten igaz emberei voltak, míg az emberek lányai pedig káini vonal pusztulását jelentő kizárólag női utódokra vonatkozik, akik magukat felékesítették, hogy megfogják Séth fiait a szemeiken keresztül. A leírás alapján rendkívül dölyfösen viselkedtek az „istenfiak”, mert a szegényebbek gazdag emberek feleségeit vették el, míg az idősebbek a fiatalabbakat, a legcsúnyábbak, pedig a legszebbeket. A káiniták legfőbb szándéka a föld termékenységének a visszanyerése volt, míg Séth fiai pedig gögösen elhagyva korábbi feleségeiket választottak maguknak új feleséget.

Ezután kitér a szír egyháztanító a nefilimekre, azaz a kapcsolatokból született leszármazottakra is. Az óriás, hatalmas termetet úgy magyarázza, hogy mivel a káinitáknak nem termett a föld, ezért sokkal gyengébbek és kisebbek voltak, mint a másik vonal. Míg a séthiták pedig az áldás miatt, tele voltak erővel, és nagyobb termetűek voltak. Az együttlétekből született leszármazottak így lettek óriások. Isten ugyan adott nekik időt a megtérésre, a romlottság annyira megnövekedett, hogy Isten megbánta a teremtésüket.

A Szír Szent Efrém által felvetett dilemma valóban megalapozott és megfontolandó. A Káin leszármazottait érő terméketlenség átka alaposan megnehezíthette az utódok életét.¹⁴¹ Nem véletlen az sem, hogy a *Biblia* kitér arra, hogy a földművelés mellett megjelentek Lámekh fiainál a különböző mesterségek,¹⁴² mint alternatív megélhetési formák. Azonban a teológus további felvetései már sokkal inkább a judaista és rabbinikus hagyományokból építkeznek, mintsem a bibliai leírásokra. A két nemzetségi vonal elkülönülése nem elképzelhetetlen, viszont ez még rengeteg kérdést hagy nyitottan. A nefilimek említése szerepel az özönvíz után is, holott akkor már nem élt a káini vérvonal, csak a séthita, valamint az emberiség szinte egészét érintő hatalmas ítélet nem látszik megalapozottnak annak függvényében, hogy „mindössze” csak az istentelen nemzetséggel való összekeveredés volt a vétek. Isten sehol nem mondja parancsba, hogy ez a keveredés nem történhet meg, illetve arról sincs ismeretünk, hogy ne lett volna a séthiták körében is lázadó, illetve a káiniták körében pedig istenfélő ember. Az általánosítás tehát pusztán feltételezés.

Az sem igazán állja meg a helyét, hogy a káini vonal kihalásra volt ítélve, éppen az Úr által meghatározott bosszú miatt gyilkossággal szembeni védelem bizonyítja, hogy nem állt

¹⁴⁰ Saint Ephrem the Syrian: *Commentary on Genesis*. Section VI.1-6.

¹⁴¹ 1Mózes 4:12

¹⁴² 1Mózes 4:20–22

szándékában a nemzetség kihalása.¹⁴³

Annyit tudunk, hogy az istenfiak és emberek lányai között történő kapcsolat következtében brutális mértékben elterjedő gonoszság és romlottság következett be, ami nem kerülhette el Isten ítéletét.

2.3.3. ARANYSZÁJÚ SZENT JÁNOS

Az ékesszólásáról híres prédikátor a Teremtés könyvéhez írt beszédében részletesen értekezik az istenfiak azonosításával és azoknak tetteivel is. Mielőtt mélyebb elemzésbe bocsátkozik, egyenesen istenkáromlónak és ostobának nevezi azokat az embereket, akik fantáziájukra hagyatkozva elhirtelenkedve azt találják állítani, hogy Mózes a hatodik fejezetben az angyalokra érti az Isten fiai kifejezést.¹⁴⁴

„Fontos ennek a résznek a körültekintő vizsgálata, hogy megcáfoljuk azoknak a fantáziaszülte interpretációit, akik hanyagul megjegyzéseket tesznek... Arra utalok most, hogy szerintük ez a megjegyzés nem emberi lényekre vonatkozik, hanem angyalokra; és ezeket hívják (állítják ők) Isten fiainak.”

Az olvasóinak azt tanácsolja, hogy ne hallgassanak ilyen bolond beszédekre, hiszen nem tudják az állításukat megalapozni semmivel, hiszen a Biblia sehol nem említi az angyalokat ezzel a névvel. Míg másik oldalról pedig az emberekre többször is vonatkoztatja ez az elnevezést, és erre több példát is hoz.¹⁴⁵

A következő gondolatmenetében azt tárgyalja,¹⁴⁶ hogy létezik egy másik értelmezés is, mely szerint néhányan azt gondolják, hogy az istenfiak bukása megegyezik a Sátán bukásával, amikor az angyalok egy jelentős részével levettettek az isteni dicsőségből. Ezt is cáfolja, hiszen a Sátán bukását még az emberi lény megformálása előttre datálja,¹⁴⁷ és Lucifer dicsőségből való kizuhanását, és megvetett voltából adódó irigy megbuktató szándékából eredezteti az ember kígyó által történő bűnbe ejtését. Azt azonban még nagyobb idétlenségnek tartja, hogy egy anyagtalan lény miként vágyhat arra, hogy olyan lényekkel legyen közösségben, akik testi korlátok közé vannak szorítva. Az végképp ostobaságnak tartja, hogy ezek a természetfeletti lények, akik még a dicsőségben voltak (feltételezve tehát, hogy ezzel történt meg a bukása az ördögnek és az angyalainak) miért akartak volna nőekkel

¹⁴³ 1Mózes 4:15

¹⁴⁴ *The Fathers of the Church. Volume 82. St. John Chrysostom: Homilies on Genesis 18-45.* (Translated: Robert C. Hill.), The Catholic University of America Press, INC., USA, 1990., Homilies 22., 71–72. o. In.: <http://muse.jhu.edu/books/9780813211824> Elérés: 2014.11.09. 23:59

¹⁴⁵ Az egyháztanító olyan helyeket idéz, ahol egy esetben sem az 1Móz. 6,2-ben található kifejezés szerepel – bár valóban emberi lényekre használja a fiak kifejezést. (Zsolt 82,6; Ézs. 1,2; 2Móz. 4,22)

¹⁴⁶ St. John Chrysostom: *Homilies* 22.,

¹⁴⁷ Ebben valószínűleg igaza van, több igeszakasz is inkább azt támasztja alá, hogy a Lucifer névvel fémjelzett bukás már az ember teremtése előtt megtörtént. Azonban ebben a kérdésben sem értettek teljesen egyet a korai egyházban.

közösülni. Különösen annak a tudatában, hogy Jézus ennek az ellenkezőjét tanította.¹⁴⁸

Miután az általa hamisnak vélt interpretációkat megcáfolta, a teológus az olvasóinak a valós értelmezést kívánja feltárni.¹⁴⁹ Az Isten fiait Séth és Énós leszármazottaival azonosítja, míg az emberek lányait pedig Káin utódaival. A fő bűnüket nem abban látja feltétlenül az egyháztanító, hogy a két nemzetség keveredett, hanem abban, hogy nem a házasság és a családalapítás miatt léptek kapcsolatba, hanem kizárólag a kéjvágy hatalmasodott el rajtuk. A szemükön keresztül a gonosz vágyak megkísértették őket, és ők pedig elbódítva, nem fogták vissza a féktelen vágyaikat. Ezt követően a szem teremtésének a céljáról, az ahhoz köthető bűnökről és azoknak a megfékezését tárgyalja. Majd arról is szót ejt, hogy nem véletlenül hívja az ilyen embereket az Úr „*test*”-nek, hiszen testi módon, erkölcstelenül viselkednek.

Szót ejt az óriásokról is,¹⁵⁰ véleménye szerint ezek hatalmas mérettel rendelkező emberek voltak. Bár ennél többet nem is beszél róluk, hanem csak azt taglalja, hogy bár Isten hosszútűrése még adott nekik esélyt a bűnbánatra, de azok gonosz kívánságba merültek és az ördög csapdájába estek. Az olvasóinak azt tanácsolja, hogy legyenek éberek és ne engedjék, hogy gonosz szellemek elhomályosítsák az éleslátásukat és elvakítsák a szellemi szemeiket, hogy nehogy a mélységbe merüljenek azokhoz hasonlóan.

Míg Julianus Africanus látszólag senki által nem volt befolyásolt és úgy vetette fel a séthita értelmezést, Szír Szent Efrém már jóval mélyebben és határozottabban fejtette ki saját feltételezéseit azzal kapcsolatban, hogy a káiniták hogyan próbálták megmenteni a törzsüket a kihalástól. Vele szemben Aranyszájú Szent János egy másik megközelítésből érvel a séthita értelmezés mellett, azonban az érvrendszere hiányosnak és tévesnek tűnik. Az „*Isten fia*” kifejezés kizárólag emberekre történő használatában minden bizonnyal tévedett, hiszen a Jób könyvének elején több ízben is a *böné háElohim* (בְּנֵי הָאֱלֹהִים) héber elnevezést használja a mennyben Isten előtt megjelenő angyali lényekre. Például a Jób 1:6-ban és 2:1-ben is. Ezentúl szintén a Jób könyvében említi meg maga az Isten, amikor Jóbot feddi, hogy a teremtéskor a hajnalcsillagok és más természetfeletti lények, például az Isten fiai is vigadoztak.¹⁵¹ Ez minden bizonnyal angyalokra vonatkozik.

¹⁴⁸ A Mt 22:30-ban leírtakra utal ezzel, mely szerint a feltámadott emberek olyanok lesznek, mint az angyalok – nem fognak házasodni. Ezt az ellenérvet a természetfeletti azonosítással szemben több tanító is használja.

¹⁴⁹ St. John Chrysostom: *Homilies* 22.

¹⁵⁰ St. John Chrysostom: *Homilies* 22.

¹⁵¹ Jób 38:7

2.3.4. SZENT ÁGOSTON

Talán Ágostonnak köszönhető leginkább, hogy keresztény körökben is egyre népszerűbbé vált az „istenfiak” Séth leszármazottaival történő azonosítása. Az 1Mózes 6. fejezetének első verseivel kapcsolatosan az *Isten városáról* című művében fejti ki a nézeteit.¹⁵² Alapvetően Ágoston interpretációjában az „*Isten fiai*” kifejezést olyan emberekre vonatkoztatja, akik istenfélők voltak és kegyelemből más nevet vettek fel. Ezzel meg lettek különböztetve a föld szülötteitől, akik kezdettől fogva rossz erkölcsűek voltak. Az istenfiak fő bűne pedig az volt, hogy megszerették a földi városban lakó nőket a test szépségükért és inkább az emberek lányainak a szerelmét választották, és a velük való közösséget a szentek közössége helyett. Úgy véli, hogy mivel az emberekre vonatkoztatva is használatos az ‘*Isten angyalai*’ kifejezés, ezért vélhették sokan, hogy azok nem is emberek, hanem természetfeletti lények voltak.

„Tehát e szeretet, vagyis e kedvelés és szerelem rendjének megrontása után Isten fiai megvetették az Istent, és az emberek leányait szerették meg. E két név eléggé megkülönbözteti a két várost. Ugyanis természetüknél fogva azok is emberek fiai voltak, de kegyelemből más nevet kezdtek felvenni. Mert ugyanabban az Írásban, ahol arról van szó, hogy az emberek fiai megszerették az emberek leányait, Isten angyalai névvel is szerepelnek. Ezért sokan azt gondolják, hogy ezek nem is emberek, hanem angyalok voltak.”¹⁵³

A következő fejezetben azonban a korai keresztény antikvitás általános nézetével szemben sorol fel számos érvet. Alapvető kérdésként azt fogalmazza meg, hogy vajon szellemi lények egyesülhetnek-e testileg nőkkel. A 103. Zsoltárra hivatkozva veti fel azt a dilemmát,¹⁵⁴ hogy a görög *angelosz* (ἄγγελος) szó nem kizárólag csak szellemi lényekre, hanem mint hírvivő, vonatkozhat emberekre is. Példákat is felhoz rá, például Malakiás prófétát¹⁵⁵ és Keresztelő Jánost¹⁵⁶.

Azt elismeri, hogy az angyalok képesek voltak olyan testben megjelenni, amelyet az emberek láthattak és érinthettek is. Azt azonban, hogy ezek asszonyok után vágyódtak, és azokkal közösültek, már kételkedve fogadja. Holott azt elismeri, hogy a korabeli felfogásban népszerű volt ez a nézet.¹⁵⁷ Olyannyira, hogy bár kételkedik, véglegesen eldönteni nem meri,

¹⁵² Szent Ágoston: *Isten városáról*. 3. köt., XV. könyv. (Ford: Földváry Antal), Kairosz, Budapest, 2005., 317 – 324. o.

¹⁵³ Szent Ágoston: *Isten városáról*. 3. köt., XV. könyv.

¹⁵⁴ Zsolt 103:4

¹⁵⁵ Mal 2:7 – amennyiben az idézet Malakiásról szól.

¹⁵⁶ Mk 1:2

¹⁵⁷ „Gyakran járja az a hír – s ezt egyesek maguk is tapasztalták vagy pedig állítják, hogy olyanoktól hallották, akiknek a szavahihetőségében kételkedni nem lehet –, mely szerint a közönségesen lidérceknek nevezett Silvanusok és Panok becsstelen módon jelentek meg az asszonyok előtt, azok után vágyódtak és velük közösültek. Továbbá bizonyos démonok, akiket a gallok Dusiusoknak neveznek, folyton megkísérlik és megcselekszik ezt az

hogy ezek a szellemi lények állhatnak-e kéjvágy hatalma alatt, és közösülhetnek-e velük valóságosan érzékelhető módon. Azt azonban nem tudja elképzelni, hogy ez abban az időben megtörténhetett Isten szent angyalaival.

A könyvének egy korábbi szakaszában is felmerült ez a dilemma Romulus és Aeneas születése tárgyalásánál.¹⁵⁸ Ugyan nyitva hagyja a kérdést, hogy ez lehetséges-e, (mármint, hogy az angyalok emberekkel közösüljenek) a leírás mögött nyilvánvalóvá válik a filozófus véleménye. Idézi Varro-t is, aki szerint a államférfiaknak hasznos, hogy istenek leszármazottainak vallják magukat, még ha ez nem is igaz, mert így sokkal bátrabban állnak hozzá nagy dolgok végrehajtásához.

Megemlíti Péter apostol második levelének ide vonatkozó idézetét is,¹⁵⁹ ő viszont ezt az özönvíz koránál jóval előbbre datálja, Úgy véli, hogy ez az angyali bukás még a teremtés előtti lázadásra vonatkozik, amelyben Lucifer is elbukott.

Az óriások kérdésével is foglalkozik. Azzal próbálja meg eloszlatni „*némelyek aggodalmát*”, hogy emlékeztet arra, hogy a saját korában is születtek átlagosnál nagyobb méretű emberek. Megemlít egy olyan római asszonyt is, aki még a város bukása előtt vált csodálat tárgyává különleges méretbeli adottságaival, mindezt annak ellenére, hogy a szülei viszont teljesen átlagos termetűek voltak. Azt állítja, hogy ugyanígy születhettek abban a korban is óriások.

Az 1Mózes ide vonatkozó verseinek közvetlen elemzése során az istenfiakat egyértelműen Séth utódaival, az emberek lányait pedig Káin utódaival azonosítja. A tényt, hogy „*azután is*” születtek óriások arra használja, hogy alátámassza, nem angyali beavatkozás kuriózuma az nagytermetű utódok nemzése. Úgy véli, hogy az utódok nemzésénél felmerülő kifejezés – mely szerint az asszonyok az istenfiaknak nemzettek utódokat – bizonyítja, hogy azok elhajoltak Istentől, és már nem a szaporítási kötelességüknek való engedelmesség miatt, hanem a közösülési vágy hatalma folytán nemzettek. Nem Istennek, hanem maguknak nemzettek utódokat.

Saját véleményének kifejtése után kitér arra is, hogy milyen más fordítások és értelmezések születtek még a témában. Megemlíti a *Septuaginta* fordításait, hogy különböző fordítók különféleképpen fordították a *böné háElohim* (בְּנֵי־הָאֱלֹהִים) kifejezést – hol „*Isten angyalainak*”, hol „*Isten fiainak*”, de kitér Aquila értelmezésére is, aki „*istenek fiainak*”

ocsmányságot.” - Szent Ágoston: *Isten városáról*. 3. köt., XV. könyv. Ford: Földváry Antal. Kairosz, Bp., 2005., 320. o.

¹⁵⁸ Szent Ágoston: *Isten városáról*. 1. köt., III. könyv. Ford: Földváry Antal. Kairosz, Bp., 2005., 194 – 196. o.

¹⁵⁹ 2Pét 2:4

fordítja. Ezt sem tartja helytelennek, hiszen a Zsoltárok könyve is hivatkozik úgy emberekre, hogy azok „istenek”.¹⁶⁰

Az Énok könyvével kapcsolatosan elég határozott álláspontot képvisel Ágoston. Szerinte nem véletlen maradt ki a kanonikus iratok gyűjteményéből, és nem véletlenül minősül apokrif írásnak. Azt ugyan elismeri, *Júdás levelének* hivatkozásának ismeretében, hogy Énok is feljegyzett néhány dolgot isteni indíttatásból, azonban az óriásokról szóló „meséket” egyértelműen hiteltelennek minősíti. Nézete szerint, az apokrifekben is található némi igazság, azonban a sok hamis dolog miatt tekintélyük nemigen van.

Azzal magyarázza az óriások Isten által történő megteremtését, hogy a Mindenható ezáltal akarta megmutatni, hogy „nemcsak a test szépségét, hanem nagyságát és erejét is kevésre kell becsülni annak a bölcsnek, akit csak a sokkal kiválóbb s hatalmasabb szellemi és halhatatlan javak boldogítanak”.¹⁶¹

Ágoston ezen értelmezése pedig egyre inkább elterjedt a középkor és a későbbi korok gondolkodói között, akik nem kívántak táptalajt biztosítani a mitológikus felhangú történetekkel előszeretettel előhozakodó bibliakritikusok számára. Hanem annak a tudatában, hogy a természetfeletti értelmezést leginkább alátámasztó énoki hagyomány a kanonizálás során alulmaradt, nyugodt szívvel örökítették tovább az istenfiak Séth leszármazottaival történő azonosítását.

Ezt a hagyományt vélhetjük felfedezni az első magyar nyelvű *Biblia* kiadásánál is, ahol Károli Gáspár a lapszéli marginális jegyzetbe a 6. fejezet elejénél a következőt írja:

„Az Istennek fiain a Séth nemzetségéből származottakat érti, az emberek leányain, a Káin nemzetéből való leányokat, azt mondja azért Mózes, hogy a Séth nemzete a Káin nemzetével való elegyedése volt az egyik oka az özönvíznek, azaz, hogy a Séth nemzete a Káin nemzetéből való leányokat vet feleségül.”¹⁶²

¹⁶⁰ Zsolt 82:6 „Én mondtam: Istenek vagytok ti és a Felségesnek fiai mindnyájan:”

¹⁶¹ Szent Ágoston: *Isten városáról*. 3. köt., XV. könyv.

¹⁶² Károli Gáspár *Vizsolyi Bibliája*. Helikon, Budapest, 1990 – Mózes első könyvének hatodik fejezetéhez fűzött marginális rész.

KONKLÚZIÓ

Habár az *Énok könyvének* az ihletettségének az elutasítása a harmadik és negyedik századtól kezdődően a séthita azonosítást tette széles körben elterjedtté, amit a legtöbb modern biblia kommentár előszeretettel népszerűsít – nem vonhatjuk kétségbe, hogy az 1Mózesben szereplő idézet legősibb értelmezői egyértelműen a természetfeletti lények leszállásáról és bűnelkövetéséről tesznek tanúbizonyságot. Ha őszintén és minden előítélet nélkül végigolvassuk tehát a keresztény alaptanítások alapjaiul szolgáló egyháztanítók értékezéseit és az ősi zsidó írásokat, egyértelműen azt kell állítanunk, hogy az „*Isten fiai*” angyalok voltak, akik emberi testet öltöttek itt a földön, hogy az asszonyokkal szexuális kapcsolatot létesítve hibrid lényeket hozzanak létre, akiken keresztül kevés híján sikerült kiirtaniuk az egész emberiséget.

A démonok eredetével kapcsolatosan a *Biblia* önmagában ugyan nem tartalmaz egyértelmű kinyilatkoztatást, azonban nyelvészeti és etimológiai szempontból alátámasztást nyer a korai exegéták azon feltételezése, hogy a nefílimek halála után kiszabadult szellemekből lettek olyan ártó és gonosz démonok, amelyről az Újszövetségben is olvashatunk. A keresztény felekezetek és azoknak vezetői által leírt tapasztalatok, különösen a pünkösdi-karizmatikus mozgalomban, sokkal inkább értelmezhetőek ezen ismeretek tükrében.

További kutatásra sarkalhat bennünket az a tény, hogy a fejezetben szerepel a „*sőt még azután is*” időhatározó, amely utalhat arra, hogy a vízözön ítéletét követően is történhetett angyali behatolás a földön. Valamint érdekes megfigyelni, hogy az „*óriások*”-kal visszaadott *nefílim* szó szerepel az Ígéret földjének a kikémlésénél is. Olvashatunk óriás törzsekről, valamint hatalmas méretű és rendkívüli képességű harcosokról is egészen Dávid király koráig.

Annak tudatában pedig, hogy Jézus és a tanítványai ismétlődően a Noé napjait például állítva élénk, figyelmeztetnek az utolsó idők eseményeire, még jobban el kell, hogy gondolkodtasson bennünket. Vajon az özönvíz előtti időben csak az emberi erőszakosság és gonoszság elterjedése volt a jellemző? Elképzelhető az, hogy ismét leszállnak az Isten fiai és asszonyokkal egyesülnek? Újra lesznek különleges méretű és képességű óriások a földön? Erről az eseményről ír a Jelenések könyve?

FELHASZNÁLT IRODALOM

A katolikus Biblia. (Ford.: Gál Ferenc) Szent István Társulat, h.n., 2001.

Ante-Nicene Fathers: The Writing of the Fathers Down to A.D. 325 Volume 1. (Ed.: Alexander Roberts, James Donaldson), WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2001.

Ante-Nicene Fathers: The Writing of the Fathers Down to A.D. 325 Volume 2. (Ed.: Alexander Roberts, James Donaldson), WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1997.

Ante-Nicene Fathers: The Writing of the Fathers Down to A.D. 325. Volume 1. (Ed.: Alexander Roberts, James Donaldson), Hendrickson Publishers, Peabody, Massachusetts, 1994.

Ante-Nicene Fathers: The Writing of the Fathers Down to A.D. 325. Volume 4. (Ed.: Alexander Roberts, James Donaldson), Hendrickson Publishers, Peabody, Massachusetts, 1994.

Ante-Nicene Fathers: The Writing of the Fathers Down to A.D. 325. Volume 7. (Ed.: Alexander Roberts, James Donaldson), Hendrickson Publishers, Peabody, Massachusetts, 1994.

Book of Jasher. J.H. Parry & Company, Salt Lake city, 1887. In.: <http://www.sacred-texts.com/chr/apo/jasher/> Elérés: 2014.11.09. 23:42

Brill, E. J.: *A Commentary on Pseudo-Philo's Liber Antiquitatum Biblicarum. Vol. 1.* (With latin text and english translation / Howard Jasobson) – Leiden; New York; Köln, 1996. In.: http://books.google.hu/books?id=48JIY3wLxkMC&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false Elérés: 2014.11.09. 23:50

Brown, F.; Driver, S.; Briggs, C.: *The Brown-Driver-Briggs Hebrew and English Lexicon.* Hendrickson Publishers, USA, 2012.

Charles, R. H.: *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English. Vol. 2: Pseudepigrapha.* Oxford University Press, Oxford, 1913. In.: <http://www.ccel.org/ccel/charles/otpseudepig.i.html> Elérés: 2014.11.09. 23:39

Contents of Soncino Babylonian Talmud. (Tran.: Rabbi dr. I. Epstein., B.A., Ph.D., D. Lit.), In.: <http://www.come-and-hear.com/tcontents.html> Elérés: 2014.11.09. 23:35

Etheridge, J. W.: *The Targums of Onkelos and Jonathan Ben Uzziel On the Pentateuch With The Fragments of the Jerusalem Targum From the Chaldee,* 1862.. In.: <http://targum.info/targumic-texts/pentateuchal-targumim/> Elérés: 2014.11.09. 23:30

Eusebius of Caesarea: *Preparation for the Gospel.* (Tran.: E.H. Gifford), Oxford University Press, Oxford, 1903. Book 7, Chapter 8. In.: http://www.ccel.org/ccel/pearse/morefathers/files/eusebius_pe_01_book1.htm Elérés: 2014.11.09. 23:56

Franxman, T. W.: *Genesis and the 'Jewish Antiquities' of Flavius Josephus.* Biblical Institute, Rome, 1979. 80–81.

Gesenius, H.W.F. : *Hebrew-Chaldee Lexicon to the Old Testament.* In.: <http://www.tyndalearchive.com/tabs/Gesenius/> Elérés: 2014.11.10. 00:09

Henok könyvei. (Szerk.: Fröhlich Ida, Dobos Károly Dániel. Ford.: Dobos Károly Dániel, Fröhlich Ida, Hollós Attila) Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 2009.

Károli Gáspár Vizsolyi Bibliája. Helikon, Budapest, 1990

Midrash Rabbah. Volume I. Genesis Rabbah. (Trans.: Rabbi dr. H. Freedman, b.a., Ph.D.), Stephen Austin and Sons, Ltd., Hertford, 1961. In.: <https://archive.org/details/RabbaGenesis> Elérés: 2014.11.09. 23:35

Mitchel, Larry A.: *Bibliai Héber és Arámi diákszórár.* Szent Pál Akadémia, Budapest, é.n. (ÁTÍRÁS)

Newman, Robert C. *The Ancient Exegesis of Genesis 6:2, 4.* Grace Theological Journal 5.1 (1984) In.: http://faculty.gordon.edu/hu/bi/ted_hildebrandt/otesources/01-genesis/text/articles-books/newman-gen6-gtj-1984.htm Elérés: 2014.11.09. 23:30

Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church. Series II. Volume 11. (Ed.: Philip Schaff, Henry Wace), WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1994.

Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church. Series II. Volume 3. (Ed.: Philip Schaff, Henry Wace), WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1994.

Órigenész: *Kelszosz ellen.* Ford.: Somos Róbert. Kairosz, Budapest, 2006.

Prince, Derek: *Démonok és szabadulás.* (Ford.: Surjányi Csaba) Karizmatikus Klasszikusok, h.n., 2010

Schneweis, Emil: *Angels and Demons according to Lactantius.* The Catholic University of America Press, Inc., Washington, 1944.. In.: <https://www.scribd.com/doc/95489794/Angels-and-Demons-According-to-Lactantius-1> Elérés: 2014.11.09. 23:55

Szent Ágoston: *Isten városáról.* (Ford: Földváry Antal), Kairosz, Budapest, 2005.,

Szent Biblia. A magyar nyelv szabályait figyelembe vevő, részben átdolgozott kiadás. Ford.: Károli Gáspár. Budapest, Patmos, 2012.

Szent Jeromos: *Levelek 1.* (Szerk.: Takács László), Szenzár Kiadó, Budapest, 2005.

The Biblical Antiquities of Philo. (Trans.: M. R. James, Litt.D., F.B.A.) The Macmillan Company, New York, 1917.

The Book of Jubilees. (Trans.: R. H. Charles) Society for Promoting Christian Knowledge, London, 1917. In.: <http://www.sacred-texts.com/bib/jub/> Elérés: 2014.11.09. 23:37

The Dead Sea Scrolls on Microfiche: A Comprehensive Facsimile Edition of the Texts from the Judean Desert (Ed.: E. Tov and S.J. Pfann; Leiden: IDC and E.J. Brill, 1993) 1QapGen Fragment 2 Column 2-5 In.: <https://clas-pages.uncc.edu/john-reeves/course-materials/rels-2104-hebrew-scripturesold-testament/translation-of-1q-genesis-apocryphon/> Elérés: 2014.11.09 23:47

The Fathers of the Church: St. Ephrem the Syrian. Volume 91. Tran.: Edward G. Mathews, Jr. and Joseph P. Amar, Ed.: Kathleen McVey. The Catholic University of America Press, USA, 1994. In.: http://books.google.hu/books?id=kjukkUUG3gYC&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false Elérés: 2014.11.09 23:57

The Fathers of the Church. Volume 82. St. John Chrysostom: Homilies on Genesis 18-45. (Translated: Robert C. Hill.), The Catholic University of America Press, INC., USA, 1990., In.: <http://muse.jhu.edu/books/9780813211824> Elérés: 2014.11.09. 23:59

The Old Testament in Greek. (Ed.: Alan England Brooke, B.D., Norman McLean, M.A.) Cambridge University Press, London, 1906. In.: <https://archive.org/details/OldTestamentGreeklxxTextCodexVaticanus> Elérés: 2014.11.09. 23:42

The Works of Josephus. (Trans.: William Whiston, USA, A.M.) Hendrickson Publishers Inc., 1992

The Works of Philo. (Trans.: C.D. Yonge.) Hendrickson Publishers, 2002. *On the Giants.*

Tóth Eszter, Csalog Eszter: *Újszövetségi Görög Nyelvkönyv.* Szent Pál Akadémia, Budapest, 2010. (ÁTÍRÁS)

World Biblical Commentary. Vol. 50. Richard J. Bauckham: Jude, 2 Peter. World Books Publisher, Waco, Texas, 1983. In.: <https://www.scribd.com/doc/207295696/Richard-J-Bauckham-Jude-2-Peter-Word-Biblical-BookFi-org> Elérés: 2014.11.09. 23:53